یاش توركستان

توركستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنک دەقابرندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1931	سان 18

بو ساندا:

سیاسی بولوم:

1 ـ آذری توغانلاریمزغا — باش مقاله

2 ـ ملی خیالی — چوقای اوغلی مصطفی

3 ـ باختا صنایعنده زیانچیلق — چاتای

4 ـ توركستاننك ییر آستی بایلقلاری — چغاتای

5 ـ اوتکەن کونلەریمز — عظیم زاده

6 ـ مایس بایراملاری — هلال منشی

7 ـ اونوتولمەس تاریخی وحشیلیك — تیمور اوغلی

خبرلەر بولومی:

8 ـ بەرلینده

9 ـ توركستان خبرلەری

«يه‌ڭى توركستان»

توركستانڭ استقلال آمالينه چاليشان آيلق مجموعه‌در. لاتين حرفله‌ريله چيقادر.

امتياز ايگه‌سى: نصير — مسئول مديرى: مجدالدين احمد

آدره‌سى:

Istanbul: Nuruosmaniye civarında Arif Paşa sokagı No. 4

«اودلو يورت» وه «بيلدريشى». استقلالچى آذرى محررله‌رى تامانيدان استانبولده، لاتين حرفله‌ريله، چيقاريلماقدا بولغان بو قيمتلى مجموعه وه غازيتانى بوتون اوقوچيلاريمزغا توصيه ايته‌مز.

Istanbul: Pangalti, Şafak sok. No. 60

«پرومه‌تئ» فرانسوزچه آيلق مجموعه‌در. توركستان، قافقاسيا هه‌م اوقراينالى آتاقلى محررله‌رنڭ اشتراكى بله‌ن پاريسدا چيقاريلادر. آدره‌سى:

3, Rue du Sabot. Paris (6e)

«ملى يول» ايدل-اورال استقلال فكريگه خدمت ايتوچى آيلق مجموعه‌در. عرب حرفله‌ريله چيقادر.

Redaction „Milli Yol“
Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

«أمل مجموعه‌سى» قريم توركله‌رينڭ استقلال فكرينى تاراتادرغان اونبش كونلك مجموعه‌در. عرب حرفله‌ريله چيقادر. آدره‌سى:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3
Bazargic-Romania

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاش توركستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1931	سان 18

آذری توغانلاریمزغا!

28 نچی مای - آذربایجاننگ ملی استقلال کونیدر.

آذربایجان خلقی بوندەن اون اوچ ییل ایلگەری اوز استقلالیتنی اعلان قیلدی وە تورك خلقلەری تاریخندە برنچی جمهوریتنی قوردی. آذربایجان جمهوریتی آنجاق ایکی ییل قادار دوام ایتە بیلدیسەدە بو آز وقت ایچندە آذربایجانلی توغانلاریمز مستقل دولت حیاتیگە لیاقتلەرینی کورسەتە آلدیلار...

1919/1918 سنەلەری... مەنە بو ییللاردا قافقاس تاغلارینك نەریگی طرفندە روس خلقینك اوز ملی توپراغیدا، انسان قانی تەر کەبی توکولمەکدە ایدی. قزل وە آق روسلەر عینی حیوانلقدهشتی ایلە اوز توغانلارینی أولدیرمەکدە ایدیلەر.

قافقاسنك بەریگی تاماندا، آذربایجاندە ایسە بو اثنادە تینچ وە یاراتوچی بر حیات حکم سورمەکدە ایدی. ایرکلی خلق بو ییردە

تینچ حیاتنك بوتون مزیتلەندەن فائدەلەنمەکدە ایدی. سانچا کیچیك بولغان آذربایجان خلقی بر دولتنك بویوك ایشلەریگەدە قابلیتلی ایکەنلگینی کورسەتدی. آذربایجان خلقی ایچندە مەعوثلق وە ناظرلق کەبی بویوك مسئولیتلك روللارنی شرف وە لیاقت ایلە بەجەروچی انسانلەر تاپیلدی...

حکومەتدەگی مرحوم فتحعلی خان خویسکی وە نصیب بیك یوسف بیکلی لەر، آذربایجان پارلامانتدەگی مرحوم دوقتور حسن بیك آغا اوغلی وە حاضر بر حیات بولغان محمد امین بیك رسولزادە- لەر، وەرسای صلح قونفرانسی اثناسندە، پاریسدە علی مردان بیك توپچیباش هەم اوزینك یاش آذری لەردەن مرکب هیئتی وە بونلار- نك فعالیت وە مهارتلەری آذری توغانلاریمزنك سیاسی جهتدەن یتوشکەنلکلەرینی کورسەتوچی پارلاق دلیللەر ایدی.

فقط بزنك عمومی بختسزلغمزغا قارشو آذربایجان ملی استقلا- لینك دوشمانلەری، بر زمانلەر روس مستولیلەری طرفدەن اشغال قیلنغان بو أولکەدە، روس خلقدەن باشقا بر خلقنكدە اوز باشیغا یاشایا بیلیشینی وە تینچلك ایلە اوز دولت ایشلەرینی ترقی ایتدیرە بیلیشنی کورە آلمادیلار.

1919 نچی ییلدە روس آق قوشونینك باش قوماندانی گینرال دەنیکین، آذربایجانلیلارنك أرمنستانگە هجومی (؟!) حقندە عقلغە سیغمەیدرگەن بر «وحی»نی اویلاب چیقاروب، آذربایجانگەاوروش اعلان قیلادر. بو، خوددە قیش وقتندە بوز اوستندە تورگەن قوزونی «یولیمنی جەنگیتدیگ» دیب عیبلەگەن بورینی ایسلەتمەیدیمی؟

1920 نچی ییلدە ساویت حکومتینك قزل قوشونلەری آذر- بایجان چیگەرەسینی توسەتدەن کیچەدرلەر وە بر نیچە نفر آذربایجان «بولشەویکلەری»نك خائنانە اشتراکلەری سایەسندە روسیە بولشە- ویکلەری بو تینچ مملکتنی 28 نچی آپریلدە استیلا ایتشگە موفق بولادرلار...

اوزماندەن بیری بزنك عمومی ملی فاجعەمزگە ئەچیغ خاطرە-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

لەرمزنڭ بو آرتقچا کونی هەم قوشولادر...

شونداى بولسادا 28 نچی مای آذربایجان خلقىنڭ ملی بایرام کونی بولوب قالادر.

بو کون بز تورکستانلیلەرنڭ آذری توغانلاریمز ایله بر صفده بولیشمز کیرەك: بو کوننڭ برنڭده ملی بایرامیمز ایکەنلکینی اوزیمزگە تأکید ایتوب قویشمز لازمدر.

آزاد وە مستقل آذربایجان بز تورکستانلیلەر اوچوندە یورت سانالادر.

أی آذری توغانلاریمز! خاطرگزدە بولسون، کە بز تورکستانلیلەر هەر زمان وە هەر یردە، تاریخنڭ هەر دونوشندە سزلە برگەمز. سزنڭ ملی استقلال بایراغکز سز اوچون مقدس بولغانی کەبی بز اوچوندە مقدسدر.

بز هەر زمان وە هەر یردە سز ایله برلەشوب استقلال بایراغگزنی قولمزدەن کیلگەن قادار مدافعە ایتورمز.

یاشاسون حر وە مستقل آذربایجان!

یاشاسون هەممەمز اوچون قیمتلی بولغان ملی آزادلق وە استقلال غایەلەری یولندەگی ملی مجادلەنڭ عمومی جبهەسندەگی قارداش برلگیمز!

«یاش تورکستان»

* * *

ملی ضیالی

ملی ضیالی نە دیمەکدر؟

ایلنڭ قاراشدا بو مسئلە قولای کورونسەدە، حقیقتدە بوسوراققا توغری جاواب بیرە بیلیش اوڭغای بر نەرسە ایمەسدر.

هەر اوقوغان، تحصیل کورگەن آدەمنی ضیالی دیب آتاش وە اونی منسوب بولغان ملتینڭ «ملی ضیالی» صنفندەن ساناش ممکنمی؟ — طبیعی بو ممکن ایمەس. بز یالغوز بیلگیلی بر غایە

آرقاسنداں یوروگەن وە بو بیلگیلی وە یالپی غایە تیورەگندە توپلانغان اوقوموشلیلارنی گنه ضیالی دیب آتی آلامز. ملی ضیالیلار صنفیگە ایسە اوز خلقیگە سیاسی ، اجتماعی وە حرثی یولدا خدمت ایتمەکچی بولغان ضیالیلارگنه کیرە آلادرلار.

ضیالیلارنڭ وظیفەسی یوکسەك وە مقدس بولغانی کەبی پەك آغیردر.

خلقنی ملت حالیغا ئەیلەنتریش یعنی سوی ، ایریم وە عنعنە ، تیل وە دینچە بر بولغان انسان کتلەلەرینی بیرلەشتریب سیاسی ، اجتماعی آڭلی بر بیرلیك حالیغا کیلتریشکە اوخشاش یوکسەك وە تاریخی وظیفەلەنڭ مهم بر قسمیدە «ملی ضیالی »لار صنفی اوستیگەتوشەدر (*)

بز بو یردە ضیالی صنفینڭ تاریخیگە کیریشمەکچی ایمەسمز. چونکه بو مسئلە مجموعەمزنڭ غایەسی بولغان «بوکونگی عملی مسئلە »دەن بزنی اوزاقلاشتریب یوباراادر.

دنیادە ضیالیلار تودەسی تاماندان باشلانیلماغان بر ملت یعنی سیاسی ، اجتماعی خلق کتلەسی بیرلیگی هیچ بولماغاندر. ایکنچی تاماندان خلق طرفدەن تایانچیغی بولماغان تقدیردە یالغوز ضیالی طبقەسیدە هیچ بر نەرسە قیلا آلمایدر. خلقنی ملت حالیغا ئەیلەنتریش یعنی اونی یات حاکمیتلەرینڭ امری آستنداگی تابعلقدان قوتقاروب اوز أرادەسیگە ایگە ، مستقل بر شخصیت حالیغا قویا بیلیش کەبی اساس غایەگە ایریشمەك اوچون میە‌ـملی ضیالی طبقەسی بلەن تەن‌ـخلق کتلەسی آراسندا بر آهنگ بولیشی کیرەك: مەنە بو آهنگنی بیلگیلەش یعنی خلق تیلەگینی توغری وە آیدین بر شکلدە اورتاغا

(*) آتاقلی آلمان فیلسوفلاردان قانت وە فیختەلەرچە « خلق » اوز أرادە وە شخصیتیگە ایگە بولا آلماسدان باشقالارنڭ قاراماغندا بولغان انسان تودەسی دیەکدر. « ملت » ایسە باشقالارغا تابع بولماسدان اوز أدارەسیگە آیگە وە شخصیتیگە مالك بولغان خلق دیەکدر. فلسفە تعبیرنجە خلق بر اوبیەکت (Objekt)، ملت بر سوبیەکت (Subjekt) در.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چیقاریش ، آتیلغان غایەگە ایریشو اوچون ایش وە فعالیت پرو-
غرامی توزوش ضیالیلار وظیفەسیدر.

ایمدی ضیالیلار صنفینڭ اوز تاریخی وظیفەسینی بەجەرە آلیش اوچون نیمە کیرەك؟

یالغوز وظیفەنی بەجەرە آلیش تیلەگی یێتیشمەیدر. بو تیلەگنڭ آرقاسندان اوز خلقیگە قاندای یوللار بلەن خدمت ایتە بیلیش وە خلق بلەن آڭلاشادرغان یالیی بر تیلنی بیلگیلەش کەبی یەنەدە مهمراق قورالالار تاپا بیلیش کیرەك.

«یاش توركستان»نڭ اوتكەن سانلاردان برندە (15 نچی ساندا) روس (غرب) مکتبلەرندە تحصیل کورمش ضیالیلاریمزنڭ فجیع وضعیتلەری حقندە یازغان ایدك. بز اونلارنڭ ملی تحصیللەر-ندەگی نقصان یوزندەن خلقگە کیترە آلادرغان وە خلقنڭدە حقلی اولاراق اولەردەن کوتدیکی فائدەلەرینڭ یارمیسینیدە کیترە آلما-دیقلارینی تأسفلەرلە یازغان ایدك.

بورادە بز شو نقطۀ نظریمزنی بر آزدا تیرەنلەشترمەك ایستەیمز.

غرب تحصیلی کورگەن ضیالیلاریمزنڭ اڭ آچینارلق نقطە-لەری روحاً خلقدەن آیری قالغانلاردا ایدی. غرب تحصیلی کوب گنە توغانلاریمزنی خلقمزنڭ تامارلاریغا قدر سیڭگەن وە بوتون ملی تاریخمزنی تویدیرگەن «شرق ذهنیتیندەن» آیروب تاشلاغان ایدی. مەنە بو یوزدەن بزنڭ غرب تحصیلی کورگەن توغانلاریمز شدتلی آرزولەریگە رغماً اوزکوچ وە بیلگیلەرینی خلق روحی (شرق ذهنیتی) بلەن برلەشترە آلماغانلار ایدی.

طبیعی بز بورادە بو «شرق روحی» دیگەن نەرسەنڭ علمی وە فلسفی ایضاحی بلەن اوروبوب اوتورە آلمایمز. بزنڭ بوکونگی کورەشمز اوچون شو «شرق روحی»نڭ «ملی روحمز» ، خلقمز-نڭ روحی بولغانلیغنی وە بزم خدمت ایتمەك ایستەدیگمز وە بختینی

تیلەدیگمز خلقنڭ او روح بلەن یاشاماقدا بولغانلیغنی بیلیشیمزگنه یتەدر.

شو فرصتده اوز تاریخمزنڭ روس استیلاسی آستنداگی دور- ندەن شایان دقت بر مثال ایسیمگه توشدی.

بوراده چوقان ولی‌خان فاجعەسینی ایسلەتوب اوتمه کچی‌مەن. چوقان اوتکەن عصرنڭ اورتالارندا، تورکستان روسلەر تاماندان استیلا ایتیلەر ایکەن یاشاغاندر. بوکیشی سوڭ درجەده قابلیتلی، داهی دیەر‌... درجەده بولغان صحرا بالاسی صرف روس (غرب) تأثیری آستندا اوسکەن. او اوز دورندەگی مشهور روسلەر بلەن مثلا دوستویەفسکی بلەن یاقین مناسبتده ایدی.

چوقاننڭ غربچیلگی شو درجەگه بارغان ایدی، که او روس میسیونەرلەرینڭ قازاق-قیرغزلەر ایچندەگی فعالیتنی یاقلار ایدی. چوقان روس حکومتینڭ یاشیرین آگەنتی صفتیله (1856 نچی‌یلده) شرقی تورکستانگه باردی. بر قانچا وقت تورکستان سفریگه یوناب بارایاتقان قانخور گەنەرال چەرنایەف قول آستندا خدمتکه تعین ایتیلدی. فقط اوزون سورمەدی. «غربچیلگی» اونی یەك غریب بر وضعیتگه اوچرەتدی. او چەرنایەفدەن آیریلدی. روس محیطینی تاشلاب، پەتەرسبورغگه باریشدان هم باش تارتوب صحراغا، آوولغا قایتوب کیتدی وه بر قازاق قیزی بلەن اویلەندی. کوب اوزون سورمەسدەن چوقان 1865 نچی یلی اوتوز یاشلارندا أولدی.

چوقان حقنده خاطره یازغان بر روس محرری:

«بو بر غیری روسنڭ بوندای کوز قاماشترارلق پاریللاشدان سوگرا اوز خلقنڭ مقدراتی حقنده قورقوب، چیکینوب قالیشی، اونڭ یات بر حرکتکه ایناناماسلیغینی، اوندەن قورقغانلیغینی وه اوز اوزینی ساقلاش تویغوسینڭ توسەتدەن یوزەگه چیقیب قالغانلیغنی کورسەتەدر» دیدر.

بز بو چوقان حقنده خاطره یازغان محررنڭ فکریگه قوشولا

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آلمايمز. بزچه چوقان فاجعه‌سينك منبعی اونك يات بر حرثكه اينانماسلغندا ايمه‌س، بالعكس اونك يات بر حرثكه اولچاوسز درجه‌ده حتی كورچه‌سيگه اينانيشندا ايدی.

چوقان يات بر حرثلی (غرب) خلقنك روحی بله‌ن اوز خلقينی بختلی ايته بيليش امكانی اويله‌گه‌ن ايدی. يات حرثكه اينانچسزلق چوقان‌ده بو آچی تجربه، فاجعه‌سنده‌ن سوگرا اويغاندی.

هه‌ر چند بزنك غرب، تحصيلی كورگه‌ن كيشيله‌ريمز ايچنده‌ن هيچ كيمنك «غربچيليغی» چوقان درجه‌سيگه بارغان بولماسادا، اونك حياتی درسله‌ری هه‌ر دائم كوز آلديمزدا جانلانوب توريشی كيره‌ك.

عصريمز چوقان دوريگه قاراغاندا بوسبوتون باشقادر. چوقان يالغوز ايدی وه اونك قارشوسندا خلقنی ملت حاليغا كيتريش كه‌بی مهم وظيفه كونده‌له‌ك بولوب توره‌ه‌س ايدی. طبيعی بو مسئله‌نی بر اوزيمز اويلاب چيقارمادق. تاريخ، حياتی احتياج، اويغانغان خلقنك مه‌نلك تويغوسی بو مهم وظيفه‌نی قارشومزغا چيقاروب قويدی.

ايمدی بزده‌ده، بو مقاله‌نك باشندا ايضاح ايتديگمز مفهومده، ملی ضياليلار صنفی اوسوب كيلمه‌كده‌در. اونك انكشافی اوچ يول بله‌ن بارماقدادر. كيله‌جه‌ك توركستانی قوروچی ياش كوچله‌ريمز-نك كوبچيلگی ملی يول باشچيلقدان محروم بر حالدا موسقوا پروله‌تارياسی ظلمی آستندا يورتمزده اوسمه‌كده‌درله‌ر. بو يورتمز-ده‌گی ياشلق اساسنده بوتون ملی تربيه‌له‌رگه دوشمان بولغان «صنفی تربيه» آلادر. فقط بز بو زحمتله‌رگه رغماً توركستان ياشليق كو-پچيلگينك ملی روحده يتشمه‌كده بولغانينی په‌ك ياخشی بيله‌مز. شوراده يورتده‌گی «ساويت مكتبنده‌ن يتشمه‌كده بولغان ياشلاريمز-نك ملی روحنی او يرده! ايسكی «شرق روحنده تربيه» كورگه‌ن «شرق ذهنيتلی» ضياليلاريمز بله‌ن تماسده آلماقدا بولغانلارينی

آيروچا قيد ايتشنى لازم تاپامز.

ياشاك ، أى چه كيست تاپانچالارى قارشوسندا ايچيگزده يانما-
قدا بولغان ملى روحمز آتشى بلەن ياش نسلنى تربيه ايته بيلمه كده
بولغان قهرمان توغانلار! بيتمەس توكەنمەس حرمتلەر سزگه اى
ناموسلى يورتداشلار!

آزراق بولسا هەم ياشليغمزنڭ ايكنچى بر قسمى قارداش تور-
كيەده يتشمه كدەدر. بز بوكون غرب بيلگيسينڭ ، «شرق روحينڭ
كوبلگندەن خسته» ديب سانالغان توركيەده خلق ايچنده موفقيت
بلەن تطبيق ايتيلمه كده بولغانينى كورەمز.

«غرب بيلگيسى»نى «شرق روحى» بلەن برلەشتريش اوستنده-
گى توركيه تجربەسى بز اوچون جوده ياخشى بر درسلكدر.
بزچه دنيا تاريخنده مثلى كوريلمەگەن موفقيتنڭ اصلى سببى «توركيه
ملى كوچلەرى» ا(«قواى مليه»)نڭ آوروپا تحصيلى كورگەن
تورك ضياليلارى بلەن شرق ذهنيتلى ضيالى طبقەسى آراسنداگى
آهنگنى ، يعنى آوروپا تەخنيكەسينى توركنڭ شرق ذهنيتيله
(Mentalité) برلەشتره بيلگەنلەرينده‌در.

بزده قارداش توركيەده يتشمه كده بولغان اوز ضياليلاريمزدان
حقلى اولاراق ذوب نەرسەلەر كوته آلامز وه بو اميديمزنڭ
كوتولگەندەن هەم آرتيغيراق چيقيشيغا ايناتامز.

سانى اعتباريله جوده آز بولسا هەم بر قانچا ياش توركستانليلەر
غرب مكتبلەرنده — آلمانيادا تحصيل كورديلەر. بوياشلق بوكونگه قدر
يورتندەن كتيرديگى ملى روحنڭ تأثيرى بلەن ياشاب كيلمه كدەدر.

«ياش توركستان»نڭ اوتكەن سانندا باسيلغان ياش توركستانلى
توقتامش اوغلينڭ مقالەسنى بو ياشلقنڭده ملى غايەگه ايريشو يوللا-
رينى بيلگيلەشنى آيدين آڭلاغانليغنى كورسەتەدر. بو غرب تحصيلى
كورگەن ياشلاريمزدا ملى روحنڭ محكم وه سارسيلماس بر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ماهیتده بولغانینی گنه‌ایمه‌س، اوزبیلگیسنی خلقمزنڭ روحیگه‌اویار بر شکلده ملی ایش میداننده ایشله‌تیشنی هه‌م بیلگه‌نلگینی کورسه‌ته‌در.

خلاصه‌سی بزنڭ اوچ محیطده یتشمه‌کده بولغان یاش ضیالیلاریمزنڭ هه‌مه‌سی‌ده «ملی ضیالی» مفهومیگه لایقدرلار.

جغرافی وضعیت اعتباریله اوچ آیری محیطده یتشمه‌کده‌بولغان بو ملی ضیالیلاریمزنڭ سیقی صورتده برله‌شوب ایشله‌شله‌ری وه بربرله‌ریگه یارده‌مچی بولوشلاری خلقمز وه اولوغ تورکستانمزنڭ کیله‌چه‌گینی تأمین ایته‌درگه‌ن أڭ مهم عامللارنڭ بریدر.

اگر بز یاش ضیالی نسلیمزگه بو امیدنی باغلاماساق وه بو امیدیمزنڭ تحقق ایتمه‌کده بولغانینی حیاتی دلیللر، مثاللر بله‌ن کورمه‌سه‌یدك یاشاب، ایشله‌ب اوتوریشنڭ معناسی هه‌م قالماغان بولور ایدی.

چوقای اوغلی مصطفی

* *

پاختا صنایعنده زیانچیلق

تاشکند غازیتالاری پاختا صنایعنده بر عکس‌الانقلابی زیانچی تشکیلاتینڭ یوزه‌گه چیقاریلغانینی خبر بیره‌درله‌ر. بو تشکیلاتگه مه‌نه شو آده‌مله‌ر داخل ایکه‌نله‌ر: یوفه‌روف، نیکولسکی، قورباتوف، شلوس‌بەرگ، فیلاتوف، شادرین، کنوپف، گریگوریه‌ف، ریسقین، مارگولیه‌س وه ماوثه‌ر. مه‌نه کوره‌سزمی، بو «زیانچیلار» نڭ آراسندا برگنه بولسادا تورکستانلی أسمی یوقدر. بو کیشیله‌رنڭ بوتونیسی‌ده پاختا صنایعنده بویوك اورونله‌رگه ایگه بولغانلار. بو-نلارنڭ بعضیله‌ری چارلق حکومتیگه خدمت ایتکه‌نله‌ر وه تورکستان-نڭ روسیه تامانیدان بوتونله‌ی قول قیلنیووی یولندا قیزیل یورتگه خدمت قیلماق آرزوسی بله‌ن کوڭللی صورتده ساویت حکومتینڭ مأمورلگیگه کیرگه‌نله‌ر. مثلاً: یوفه‌روف، نیکولسکی هه‌م قوربا-توف چارلق دورنده زراعت ناظرلغندا مأمور ایدیله‌ر؛ فیلاتوف

سردریا ولایتینڭ اورمان مفتشی ، گریگوریيەف فەرغانەدە ولایت مهندسی (آغرانومی) ، شادرین ایسە مورغابدەگی چار ملکینڭ مدیری ایدی.

قالغان عیبدارلەردەن: شلوس‌بەرگ تورکستاندە اڭ کەتتە شرکتلەردەن بری بولغان «بش باش شرکتینڭ بورونغی حصەداری ایدی؛ کنویف ایسە «یاراسلاو بویوك مانوفاکتوراسی» شرکتینڭ تورکستاندەگی یاختازارینڭ بورونغی مدیری ایدی. دیمەك ، عیبدارلەنڭ اکثریسی اوزلەرینگ کیچمشدەگی فعالیتلە-ریگە قاراغاندا ملی تورکستانڭ دوستلەری قاتاریگە اصلا قوشولا آلمایدرلار. بونلار چار روسیەسی تامانیدان تورکستانڭ قولونیزا-تورچەسیگە استثمار ایتلووینی اوز فعالیتلەری ایلە چیگەرەسزدرجەدە قولایلاشترغان آدەملەردر. بو جهتدەن اونلارنڭ «عکس الانقلابی زیانچیلق فعالیتلەری»نڭ بولشەویکلەرنڭ «ملی عکس الانقلاب» دیگەن نەرسەلەری ایلە هیچ علاقەسی بولماغان وە بولادا آلماس ایدی. بو «زیانچیلار»نڭ کورەشولەری وە «زیانچیلقلاری» بوتونلەی باشقا بر استقامتدە کیتمەکدە ایدی.

تخمینمزگە کورە بو «پاختا صنایعندە زیانچیلق» مسئلەسیدە بولشەویکلەرنڭ «شاختا ایشی» ، «صنایع فرقەسی مسئلەسی» ، یاقیندا بولوب اوتکەن «مینشەویکلەرنڭ اتفاق بیوروسی» وقعەسی وە باشقا بر قانچا مەیدە «زیانچی ایشلەری»گە اوخشاش اویلاب چیقارغان مسئلەلەریندەندر. بزنڭ بو تخمینمزنی نە «قیزیل ئوزبەکستان»نڭ 26 نچی مارت نسخەسندە تفسیر ایتلگەن اتهام نامە مادەلەری ، نەدە «پراودا ووستوکا»نڭ 24 نچی مارت نسخەسندە نشر قیلنغان «زیانچیلار»نڭ اوز «کوڭللی اعترافلەری» یاگلیشغا چیقارا آلادر. بو «پاختا صنایعندە زیانچیلق»نڭ اویلاب چیقاریلغانی حقندەگی تخمینمزنڭ قطعی قناعت بولووی اوچون ، اتهام نامەنڭ برنچی ، ایگی بویوك مادەسینی آڭلاماق کفایت قیلادر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

بو ماده مه‌نه شونده‌ن عبارت:

«— پاختاچیلق اوچون، به‌جه‌ریلشی ممکن ایمه‌سلگی آپ-آچیق بولغان پلانلار توزوش».

«یاش تورکستان»نڭ برنچی نومره‌سنده ساویتلارنڭ پاختا سیاستی حقنده یازغان مقاله‌له‌ریمزنی اوقوچیلاریمز ایسله‌سه‌له‌ر کیره‌ك. ساویت رسمی منبعله‌ریگه اساسله‌نوب، بز اوصیراده شوندای دیب یازغان ایدك:

بولشه‌ویك بیله‌رمه‌نله‌ری طرفنده‌ن تورکستانده پاختاچیلقنڭ ترقی ایتدیریلووی اوچون حاضرلانغان پلان، ساویت توقوماچیلق صناعتینڭ چیت مملکت پاختالارندان 1937 نچی بیلدان بورون قوتولا آلماسلیغنی ایندیده‌ن کورسه‌ته‌در. ساویت روسیه‌سی حتی بو مدتده‌ن سوگرا هه‌م چیت مملکتله‌رده‌ن بر قانچا مقدار پاختا کیریتمه‌ك مجبوریتنده بولادر.

ساویت بیله‌رمه‌نله‌ری کوردیله‌رکه، تورکستاننڭ عمومی اقتصادی وه اراضی شرائطی پاختا بیرله‌رینی موسقوانڭ آرزوسیگه قاراب حدده‌ن آرتق کینگه‌یترشگه یول بیرمه‌یدر.

پلان تصدیق ایتلدی (1928 ده). بو پلاننڭ تصدیق ایتلووی ایله بر زمانده، مشهور قیشلاق خوجالغی بیله‌رمه‌نی پروفه‌سور ویلیامس Wiliams دولت پلان قومیسیونده بر معروضه اوقودی. موسقواده چیقادرغان „Пути Сельского Хозяйства“ («قیشلاق خوجالغی یوللاری») ژورنالی بیتله‌رنده (1928 نچی یل 7 وه 8 نچی نومره‌له‌رنده) مقاله‌له‌ر یازدیده تورکستاننی فقط گنه پاختا یتیشدیره‌درگه‌ن („Монокультура хлопка“) بر مملکتگه ئه‌یله‌نترونڭ اقتصاداً فائده‌سز وه قیشلاق خوجالغی نقطهٔ نظرنده‌ن ضرر ایکه‌نینی اثبات ایتدی. پروفه‌سور ویلیامس بو نقطهٔ نظرینی اونده‌ن سوڭ، باش پاختا قومیته‌سینڭ تاشکندده‌گی وکیلی تشبثی ایله آچیلغان مذاکره‌ده هه‌م ایضاح قیلدی.

بونىڭ آرقاسىدان، 1929 نچى يىلنىڭ باشلارىندا حاضرغى «زيانچيلار»نىڭ برى بولغان نيكولسكى تاشكندده چيقادرغان (اورتا آسيا خلق خوجالغى) „Нар. Хозяйство Ср. Азии“ مجموعەسينىڭ 2 وە 3 نچى نومرەلەرندە غايت اساسلى بر مقالە يازوب، بو مقالەسندە پروفەسور ويليامسنىڭ فكرينى بونوڭلەى تكرار ايتمەسدە، توركستاندە ياختاچيلقنى آشقچ روشدە ترقى ايتديرونىڭ امكانسز ايكەنلگينى اثبات ايتدى. پروفەسور ويليامس وە نيكولسكىنىڭ بو مقالەلەريگە هيچ كيم قارشو چيقمادى. ديمەك، اونلارنىڭ فكرلەرى علمى اساسگە قورولغان ايدي.

لاكن استالين وە اونىڭ ايڭ ياقين دوستلەرندەن توزولگەن «پوليت بيورو» (سياسى بيورو) اوز بيلگەنيچە محاكمە قيلادر. بو پلاننى تصديق ايتكەن «محنت وە مدافعە شوراسى» (СТО) نىڭ اعتبارى، دولت پلان قوميسيونى وە باش پاختا قوميتەسينىڭ نفوذى وە علمى ايستاتيستيقانىڭ قطعى رقملەرى «پوليت بيورو» اوچون هيچ بر اعتبارگە مالك ايمەس. بوتون بو علمى وە تەخنيكى اساسلەر قارشوسيغا اولاراق، 1929 نچى يىلنىڭ 18 نچى ايىولندە «پوليت بيورو» يەڭگى بر پلان قورولماسينى وە عينى زماندە توركستاننىڭ ايكين يىرلەرندە شالى، بوغداى، جوهارى وە باشقا دانلار ايكيلمەسينى منع قيليشنى امر ايتەدر وە بو پلان ايلە اون ييلدان آرتوق بر زمان اوچون بيلگيلەنگەن پاختا پروغراميني بو ياقينداغى ايكى-اوچ ييل ايچندە بەجەريلمەسينى طلب قيلادر.

پلاننىڭ بەجەريلە آلمايدرغانلغى آپ-آچيق. فقط ساويت عالم وە بيلەرمەنلەرى «پوليت بيورو»گە اطاعت قيلماق مجبوريتندەدرلەر. يوقسە «ساويت حكومتيگە عكس الانقلابى بويسنمەسلكلەرى» سبب كورسەتيلەرەك آتوب أولديريليشلەرى قورقوسى بار. مەنە شونىڭ اوچون «پوليت بيورو» طرفندەن طلب ايتلگەن پلان توزولگەن ايدى. فقط بو پلاننىڭ بەجەريلشندەگى بوتون قيينلقلار آولدەن

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يوزەگە چيقيب قالدى: اهالى قوليدەن كيلگەن قادار پلانگە قارشو توردى؛ تەخنيك كوچى، آغرانوملار، أيگنچيلك ماشينالەرى يتوشمەدى، ايكين ييرلەرى كوچەيتريلە آلمادى. آمريقادان كيتريلگەن تراقتور (يير هايدايدرغان ماشينا)لار ياراماس چيقدى. ساويت حكومتى اميد قيلغان محصولاتينى آلالمادى. بوڭا كورە بولشەويكلەر موسقوانڭ پاختا سياستيگە قارشو تشويقات يوروتكەن توركستان «ملتچيلەرى» وە «موشتومزورنەرى»گە هجوم ايتديلەر. يوزلەرچە حتى ميڭلەرچە انسان آتوب أولدورولدى. پاختا سياستيگە قارشولق قيلغانلارنڭ مال وە منكلەرينى حجز قيلديلار. «پوليت بيورو»نڭ خائن پلانينى حياتگە آشرو اوچون توركستانگە روسيەدەن ميڭلەرچە روس ايشچى فعاللەرى كيترديلەر. فقط نتيجە يەنە هيچ اوزگەرمەدى.

بولشەويكلەر بوتون اميدلەرينى اوتكەن يلنڭ محصولاتيگە باغلاغان ايديلەر؛ فقط بو اميدلەرى هەم بوشگە چيقدى. آخردا، ايكين پروغرامينى بو يل بەجەرە بيلمەك اوچون بار كوچلەرينى صرف قيلديلار. فقط يەنە موفق بولالماديلار.

مەنە بو جهتدەن بولشەويكلەر، بوتون اميدلەرينڭ اوزولشيگە سبب بولغان عيدارلەرنى آقتاريشغا باشلاديلار. روسيە بو 1931 نچى يل ايچندە اوزينڭ توقوما صنايعينى اجنبى پاختاسندان آزاد قيليش پلانينى بوتونلەى بەجەرمەك ايستەگەن ايدى‌دە... مەنە شونڭ اوچون، ساويت روس صنايعينى ترقى ايتديريش مقصديلە بولشەويكلەر بزنڭ خلقمز اوستيگە حددەن زيادە آغر بر يوك آرتديلار، اوڭا بوغداى، شالى، آرپا ايكيشنى منع قيلديلار وە اوزينى آچ روس «پايوك»لەريگە قاراتوب قويديلار. بولشەويكلەر روس توقوماصنايعينى يوكسەلتيش اوچون توركستانليلەرگە اوى بويوملەرى اوچون كيرەكلى ايپنى هەم يېگيرتيشنى منع قيلديلار.

ايندى، چيندەندە خائنانە توزولگەن بو پلان بەجەريلە آلماى

یاتادر. موسقوا بولشەویكلەری اوزلەریگە كیرەك بولغان مقداردە
پاختانی توركستاندەن سیقیب چیقارالمای تورەدرلەر. كورونەدركە
نە «سادەدل» (نایيف) موسقوا بولشەویكلەرینی بر «شیطان» آلداغان
وە بو موسقوا أنایی احمقلەرینك قوللاریغا بەجەریلیشی ممكن بولما-
غان بر «عكس‌الانقلابی» پلاننی توتقوزغان.

بز هەم بو «عكس‌الانقلابی» وە حقیقتآدە زیانچیلق توغدیرغان
پلاننك اصل عیبداری كیم ایكەنلكی حقندە اصلا شبهه قیلمایمز.
بو عیبدار، باشندا استالیننك اوزی تورگەن «پولیت بیورو»در.
بو «پولیت بیورو»دەگی عیبدارلەر محنت وە مدافعه شوراسی،
دولت پلان قومیسیونی، باش پاختا قومیتەسی كەبی علمی وە
تەخنیكی ادارەلەرنك اهمیت هەم اعتباری ایلە حسابلاشماسدان، بر
قانچا عالم وە بیلەرمەنلەرنك بیلگی هەم تجربەلەرینی نظر اعتبارگە
آلماسدان خائنانە وە حقیقتآدە «زیانچیلار» پلانینی ترتیب ایتشنی امر
قیلدیلار. بز بو پلاننی «زیانچیلار» پلانی دیمز؛ چونكە او پلان
روس توقوما صناعتی فائدەسی اوچون مملكتمز وە خلقمزنك ملی
وە حیاتی منفعتلەرینی قربان قیلدی.

پلان قولاماقدادر، قولاماقغا محكومدر.

«ملت زیانچیلاری»نك حاكمیتی قاچان قولار ایكەن؟

بزنی ایگ كوب قزیقترا دورغان مسئلە مەنە بودر. جانای

* * *

توركستاننك یير آستی بایلقلاری

توركستاننك كوب تاغلارندا وولقانی تاشلار كوب اوچرەتیلگەنی
سببلی او تاغلارنك تورلی معدنلەرگە بای بولیشی كوتولگەن بر حال
ایدی. تا أسكی زمانلەردە توركستاندە آلتون هەم تاش توزی كانلە-
رندەن خیلی مقداردە آلتون وە توز چیقاریلغانلغی تاریخ ایلەدە ثابتدر.
سمرقنددەن اوتەدرگەن نهرنك «زرافشان» (آلتون ساچوچی)

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آتالماسی‌ده کیچمشده اونك حوضه‌سنده آلتون کانی بار بولغا-
ندان کیلگه‌ن بولسا کیره‌ك. فقط أسکیده اوکانله‌ر ییرنی اهالی
طرفنده‌ن ابتدائی اصولله‌ر ایله ایشله‌تیلیردی.

تورکستان یبر آستی بایلقلارینك علمی تدقیقی اوتکه‌ن عصر-
نك 80 نچی ییللارندان اعتباراً، «موشکه‌توف» اسمنده‌گی تیکشرو-
چینك سیاحتله‌ری ایله باشلار. بو عالم تورکستاننی تیکشروب کزه‌ر
ایکه‌ن بالیخاصه کومور وه یبر مایی (نه‌فت) کانله‌رینی آقتارار
ایدی. موشکه‌توفده‌ن کیین بر قانچا روس هه‌م آوروپالی عالمله‌ر
وه سیاحله‌رده تورکستانده فنی تدقیقاتده بولندیلار؛ توپلاغان معلو-
ماتله‌رینی حاوی آنچاگنه أثر هه‌م وجودگه کتیردیله‌ر. حاضرغاچا
یوروتولگه‌ن تیکشریشله‌رنك نتیجه‌سی وه توپلانغان معلومات تور-
کستانده مه‌نه شو ماده‌له‌رنك کانله‌ری بار ایکه‌نلگینی کورسه‌ته‌در:

آلتون، تیریك کوموش (سماب)، باقیر، طوطیا، کوموش،
قورغاشین، تیمور، مانغان، سورمه (آنتیمون). آرسه‌نیك معدن فیلیز-
له‌ری؛ تاش کومور، ییمه‌ك توزی، گلاوبه‌ر توزی، کوکورت،
کهرچله، ئه‌چیغ تاش، نه‌فت، تاش موم (آزوکه‌ریت) قیر، پیروزه،
جیبس (خام گه‌نج)، مه‌رمه‌ر، قالب تاش وه سائره.

بونله‌رنك هه‌ر بری حقنده بو مقاله‌ده تولا معلومات بیریشنك
امکانی یوقدر. بونك ایله برابر اونله‌رنك ایگ بول وه اهمیتلیله‌ری
حقنده‌گه‌لی ایله، قیسقاچا برآز یازوب اوتش فائده‌سز بولماسا کیره‌ك.

<u>ییمه‌ك توزی.</u> تورکستانده تاپیلادرغان ماده‌له‌ر ایچنده ییمه‌ك
توزی بوللغی جهتنده‌ن برنچی اوروننی توته‌در؛ او ییرده توز تاغلق
ییرله‌رده وه چولله‌رده‌گی توز کانله‌رنده‌ن تاش توز حالنده وه
بر قانچا توزلی کولله‌رده‌ن ایسه مه‌یده‌-مه‌یده بللورده‌ن عبارت کول
توزی حالنده چیقاریلیر. ایگ مهم تاش توز کانله‌ری مه‌نه شوله‌ر:
ایسیق کولنك غرب تاماندا «قوچقار» کانی، أسکندر تاغینك شما-

لنده «نوروز» نهری یاندا «نوروز» کانی ، «باردینگول» کانی («آق چکه» سلسله‌سنده) «قوش قارانال» کانی ، «چه‌له‌که‌ن» توزکانی (قاسپی [حزر] دیگزنده‌گی چه‌له‌که‌ن آطه‌سنده) ، «بالا ایشم» کانی وه سائره. ایگ مهم توزلی کوللەر: «جاقسی قلیچ» (غازالی‌غا یاقین) ، «آرس» (آقمسجد یاقیندا) ، «توزخان» (نوراتاونك ئه‌ته‌گنده) «قاری که‌ن» وه باشقالاری.

بوکان وه کوللەرده موجود یمه‌ك توزینك مقداری یوزلەرچه میلیون توندان عبارت بولوب ، دیه‌رلك هەممەسی‌ده اعلی صفتگه مالکدر وه قومشو مملکتلەرگه‌ده چیقاریلوب ساتیلیر. تورکستانده یمه‌ك توزده‌ن باشقا ، کیمیا صنایعنده اهمیتگه ایگه بولغان گلاوبەر توزی‌ده بار. قاسپی (حزر)نك «قارا بوغاز» کورفزینده بو توزنك موجودی بر میلیارد تونني کیچه‌در. «گلاوبەر توز»ینك طبیعتده بو درجه کوب مقدارده حاصل بولیشی دونیانك هیچ بر یرنده حاضرغاچا کورولمه‌گه‌نی اوچون «قارا بوغاز» کورفزی ژه‌ئولوژی تاریخنده یگانه بر حادثه‌در.

نه‌فت. تورکستانده حاضرغا داور تاپیلغان نه‌فت کانلەری ایکی منطقه‌ده‌در: جزر ده‌گزینك شرقی ساحلنده وه فه‌رغانه‌ده.

برنچی منطقه‌نك نه‌فت معدنلەری «چه‌له‌که‌ن» آطه‌سنده ، «نفته تاغ» تیپه‌لگنده وه «بالا ایشم» استاسیونی یانداگی «چیقیشلار»نك اطرافنده‌در. بونلەرنك ایگ مهمی «چه‌له‌که‌ن» کانلەری‌در. تورکمه‌نلەر بو کانلەرده‌ن (قودوق قازوب) أسکی زمانلەرده‌نبری نه‌فت چیقارارلار ایدی. بو یرده چیقاریلادرغان نه‌فتلەر صفتجه باکو نه‌فتنده‌ن‌ده یاخشیراقدرلار.

فه‌رغانه‌ده‌گی نه‌فت معدنلەرینك ایگ اهمیتلیلەری «مایلی‌سای» وه «چیمیان» کانلەریدر. «چیمیان» فه‌رغانه نه‌فت صنایعینك مرکزی سانالادر؛ بو منطقه‌ده‌گی معده‌نلەرنك نه‌فت موجودی نا تمام بر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

حسابگه کوره 45 میلیون تون‌در.

بو نه‌فت کانله‌ری ایله بر قاتاردا دائما تاش موم (آزوکه‌ریت)، قر، حیلق (آسفالت) کانله‌ری هه‌م بار.

تاش کومور. تاش کومور أسکیده‌ن‌بیری «قارا تاو»نلَّ غربی سیرتندا، «اویغام» ساینـدا، تاشکند وه خوجند شهرله‌رینلَّ اطرافنده، آینوقسا «بووام» جه‌رنده‌گی کانله‌رده‌ن چیقاریلیر ایدی؛ فقط نقلیات واسطه‌له‌ری یته‌رلیك بولماغان سببلی او کانله‌رنلَّ ایشله‌تیلیشی توختاب قالغان ایدی. برآز سوگرا مملکتده تیمور یوللاری سالینیب، کومورگه احتیاج کوپه‌یگه‌نده‌ن کیین کومور کانله‌رینلَّ اهمیتی آرتدی وه خصوصاً فه‌رغانه کومور کانله‌ری نظر دقتنی جلب قیلا باشلادیلار. جهان محاربه‌سیگه قادار فه‌رغانه‌ده قولای برشرائط آستندا 20 یرده کومورکانی ایشله‌تیلمه‌کده وه بوکانله‌رنلَّ هه‌مه‌سنده‌ن ییلده یالغوز 40 میگ تون قادار کومور چیقاریلا بیلمه‌کده ایدی. محاربه‌ده‌ن برآز ایلگه‌ری خوجند وه آولیا آتا یاقینلارندا «آنتراتسیت» (کومور جنسی) کانله‌ری تاپیلغان بولسا هه‌م، او زمان بو کانله‌رنلَّ ایشله‌تیلمه‌سیگه باشلانماغان ایدی.

تورکستانده اوتکه‌ن ییلنلَّ آخریغا قادار معلوم بولغان بوتون کومور معدنله‌رینلَّ کومور موجودی 400 میلیون تون قادار حساب قیلنار ایدی. فقط ساویت پروفه‌سورله‌رنده‌ن «موخین»نلَّ بونده‌ن ایکی آی آول بر ساویت بیله‌رمه‌نله‌ری قورولتایندا سویله‌گه‌ن معروضه‌سیگه کوره اورتا آسیا کانله‌رنده موجود تاش کومورنلَّ مقداری — اورتا آسیا تاغ وه معدنلر أداره‌سی (Carpy) طرفنده‌ن یه‌کیده‌ن یوروتولگه‌ن حساب بوینچه — ایکی میلیارد توندان عبارت بولوب، بو مقدارنلَّ یوزده توقسانی فه‌رغانه منطقه‌سنده، یوزده اون حصه‌سی‌ده باشقا منطقه‌له‌رده‌در. بونلار ایسیق کول (25 میلیون‌تون)، تاشکند، تورکمه‌نستان وه مانغیشلاق منطقه‌له‌رنده‌ن عبارت‌در (بو

حسابگەدە حاضرغی قازاغستانداگی کومور کانلەری کیرمەیدر).

کوکورت. تورکستانده آنچاغنه کوکورت کانلەری بار وە اونلەرنڭ کوبندەن خالص کوکورت مادەسی چیقاریلادر. ایگ اهمیتلی کوکورت کانی «قارا قوم» چولینڭ اورتالارینداگی «شییخ» (شیخی ؟) قودوقلەرینڭ تیوەرەگندەدر. بوکانلەرنی تاپقان وە تیکشیرگەن «قونشین» دیگەن عالمنڭ حسابیگە گورە بونلاردان بریسنڭ کوکورت موجودی بر میلیون تون قادارد‌ر؛ کوکورتلەری یاخشی صفتگە ایگەدر (80 % خالص کوکورت). ایکنچی بر مهم کوکورت کانی فەرغانەدە، خوقندنڭ غرب جنوبیسندە «شار-سو» (شور-سو ؟) سایندادر. خوقند خانلاری بوکاننڭ کوکورتندەن پاروت (میلتق داروسی) قیلدیرارلار ایدی.

تیمیر. تورکستاننڭ بر نیچە نقطەسندە تورلی جنسدە تیمر کانلەرینڭ بار ایکەنلگی کوبدەن بیری معلوم ایدی؛ فقط بونلارنڭ هیچ بریسینڭ تیمرگە بای بولیشی اویلەنمەس ایدی. ایگ مهم تیمر کانلەری «قوی‌بین» تاغلارینڭ جنوبی ئەتەکلەرندە، «ایلی» نهرینڭ سایندا وە «پسکەم» نهرینڭ یوقاریلارندا تاپیلغان ایدی. اوتکەن عصرنڭ 80 نچی ییللارندا عالم «موشکەتوف» «قوراما» تاغلارندا، «قارا مازار» منطقەسینڭ شرقی حصەلەرندە، نامانگان اطرافندا بر قانچا تیمر کانی کشف ایتکەن وە بونلارنی بایلقچا اورال تیمر کانلەری ایلە تیگلەشدیرگەن ایدی. «موخین»نڭ معروضەسیگە قاراغاندا اورتا آسیا بایلغی ـــ ساویت بیلەرمەنلەرینڭ یەگیدەن قیلغان تیکشریش وە حسابلەری بوینچە ـــ حتی اورالنی‌دە آرقادا قالدیرادر. حاضرغی تاجیکستاننڭ جنوبندەگی قیزیل تیمر فیلیز معدنلەری بایلقلاری جهتندەن اورال تاغلاریندا‌گی «بلاغودات» وە «ماغنیتلی تاغ» کانلەری ایلە تیگلەشدیرەرلڭ درجەدەدرلەر.

آلتون. مقالەنڭ باشندا سویلەنگەنی کەبی، تورکستانده آلتون

ئەۋلاد گۆرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

کانلەرینىڭ بارلغی قدیم زمانلەردە هەم معلوم ایدی. بویوك أسكندرنك توركستان سفری سببلەرندەن بریدە توركستان آلتونینك او زمانكی شهرتی بولغان. روس ایمپەراتوری دەلی پیترنك توركستان آلتونلەریغا طمع قیلیب خصوصی بر تیكشروچی هیئتی یوبارگانیدە معلوم بر حقیقتدر. بونگلە برابر توركستاندەگی آلتون كانلەرندە موجود آلتون مقداری حقندە متخصصلەرنك فكرلەری تورلیچە بولغان. حاضرغا داور توركستاننك هیچ بر یرندە آلتوننك اصل آنا ایلدیزی تاپیلماغان. اینەیگی أهمیتلی آلتون كانلەری جاركند قضاسندەگی «كیتمەن» نهرندە وە شرقی بوخارانك بوروننی بەلجیوان یكاگندەگی «یەخ سو» نهرندەدر. بو كانلەردەدە آلتون كوب ایمەس وە چیقاریلماقدا بولغان آلتون هەم پەك آز مقداردەدر.

باقیر (میس). توركستاننك باقیر كانلەری آلتون كانلەریگە قاراغاندا كوبرەك اهمیتگە ایگەدر. بونلەر كوپیچە جونغار آلاتاوندا، فەرغانە وە سمرقند تاغلارندەدر. سوڭغی تیكشرولەرگە كورە فەرغانە (یەڭی مارغیلان) قضاسندەگی باقیر كانلەرینك باقیر فیلیزلەری اهمیتلی مقداردە «رادیوم»، «اوران» وە «وانادین» اصل معدنلەرینی حاویدر. طبابت، كیمیا وە حكمتدە بویوك رولار اویناماقدا بولغان پەك قیمت بو «رادیوم» معدنینك بر غرامینی صاف حالندە استحصال ایتمەك اوچون بو باقیر فیلیزلەرندەن آلتی مینگ پوت (97 تون)دەن آرتق لازم ایمەس. روسلەر بو فیلیزلەرنی لینینغراد شهرندەگی فابریقالاریغا تاشیماقدادرلار.

كوموش-قورغاشین. توركستاندە كوموش-قورغاشین فیلیزی كانلەری هەم بار ایسەدە ایسكی تیكشیریشلەرگە قاراغاندا اونلارنك مقداری آزدر وە صنایع نقطە نظردەن اهمیتی یوقدر. اونلاردان ایڭ آتاقلیلاری مەنە شولەردر: «جومغول» تاغلارنداگی قورغاشین كانی، «چیرچیق» نهرینك قولی بولغان «كوك سو»دەگی كوموش-

قورغاشين فيليزى. بو كانلەردەن چيقاريلماقدا بولغان معدنلەرنڭ مقدارى خيلى آزدر.

قورغاشين-طوطيا. طوطيا (چينقو) معدنى توركستانڭ برقانچا يېرلەرندە قورغاشين ايلە برابر عينى فيليزدە بولونماقدادر. توركستان شهرى يانندەگى «ميليساى» كانلەرندە وە خوجند شهرينڭ شمال-لندەگى «قارا مازار» كانلەرندە، ساويت منبعلەرندەن آلنغان سوڭغى معلوماتكە قاراغاندا، كليتلى مقداردە معدن بار. بو يېرلەردەكى معدن كانلەرينڭ عمومى مقدارى 250 قادار بولوب، بونلاردان 14 ى قورغاشين وە طوطيا استحصالى نقطهٔ نظرندەن صناعى اهميتكە ايگەدر.

آرسەنيك (مرگموش تاشى) وە سورمە (آنتيمون)

يوقاريداگى طوطيا كانلەرى بولغان يېرلەردە آرسەنيك كانى دە تاپيلغان. بولشەويكلەر بو يېل بو كاندەن هەم فائدەلەنمەك فكرندە-درلەر. فەرغانە (بورونغى «يەڭگى مارغيلان») شهرندەن برآز جنوبدە سورمە كانى بار. بو كانڭ بايلغى 53 ميڭ تون چاماسندادر. سورمە خيلى قيمتلى بر معدندر. ساويت حكومتى بونى بو وقتگەچە چيت مملكتلەردەن كتيرتمەك مجبوريتندە ايدى.

سماب (تيريك كوموش). سورمە كانندەن برآز جنوبدە تيريك كوموش كانى بار، بونڭ موجودى 16 ميڭ تون قادار‌دردر. تيريك كوموش توركستانڭ باشقا جهتلەرندەدە، خصوصاً توركمەنستاندە، موجوددر.

توركستاندە يوقاريدا يازيلغان معدنلەردەن باشقا بردە كيميا صنايعندە ايشكە يارايدرغان شو مادەلەر هەم تاپيلادر:

كهرچلە (فەرغانەنڭ «قارا قالپاق» وە «قامش قورغان» قيشلاقلارى ياندا)، ئەچيغ تاش (نامانگان قضاسندە)، قالب تاش، پيروزە (قارا مازاردە)، بناكارلكدە ايشلەنەدرگەن مادەلەردەن توركستاندە كوب مقداردە چيمنتو (سيمان)، آهەك، هەرسان، مەر-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

مەر ، گەنج وە هەرتورلو توپراقلار بار. بردە، قیزیل قیه منطقەسندە خیلی مقداردە اوتکە چیدەملی توپراق قسملەری بار. بوندای توپراقلار «شورآب»، «کوك یانغاق»، «آنغرن» (آهنگران ؟)دە هەم موجوددر.

معدن سولەری وە ایسیق بولاقلار.

تورکستاننك اولەشکەن تاغلارندان کوپندە قایناماقدان معدن سولەری وە ایسیق بولاقلار اهالی طرفندەن تداوی اوچون قوللانیلماقدادر.

شو یوقاریدا یازیلغان معلوماتدەن کورونەدرکە سوگیلی یورتیمز تورکستان اوزینك ترقی وە یوکسەلیشی اوچون لازم بولغان نەرسەلەرنك کوپینی اوز قوچاغندا ساقلاب کیلگەن وە ایندیدە ساقلاماقدادر.

ایسیز، کە اونك بو بایلقلاری هەم، باشقا بایلقلاری وەمحصوللەری کەبی، بوکونگەچە آینوقسا روسیەنك آبادلغی وە روسلقنك راحتی اوچون باغرندان قازوب چیقاریلماقدادر. چغاتای

* * *

اوتکەن کونلەریز

باشقارمادان : بز توبەندە یورتداشیمز عظیم زادە بیکنك بر مقالەسینی باسماقدامز. مجموعەمزنك کیچیك حجمی مقالەنی قیسقارتماقغا مجبور ایتدی ؛ کیچیریلیشینی اوتنەمز.

عظیم زادە بیك مقالەسینی عبدالله قادری (جولقونبای)، میر تیمور وە باتولار حقندە مناقشە توسلیراق قیلیب یازغان. مقالە ایگەسی اوتکەن کونلەردەگی هنر، صنعت وە اثرلەریمزدەن بحث ایتەرکەن بولشەویکلەر حذمتندە بولغان بر نیچە تورکستانلیلەر حقندە آچیتب سویلەگەن؛ طبیعی حقی بار. فقط بوگون آلدیمزدا تورگەن مسئلە عبد الله قادری وە باتولار بیلەن مناقشە یاساش وە اولارنگ بولشەویکلەر ایچندە یوروب نیچون اوندای وە یا بوندای ایشلەدیکلەری اوستندە ایمەسدر.

عبد الله قادری وە باتولارغا اوخشاغانلار — عظیم زادە بیك تعبیرنچە — «بولشەویکلەرگە ساتیلغانلار» بوکون بولشەویکلەر تامانندان «ملتچیلك» گناهیلە عیبلەنیب قالغانلار. «قیزیل قلم» جمعیتی دە «تورگستان ملی استقلالی یولندا خدمت ایتکەنی» اوچون یاپیلیب اونگ تیوەرەگیگە توپلانغان تورکستان یازوچیلاری (ادیبلەر) . . . «تارومار» ایتلدیلەر («قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ 13. 1V. 31

نومریگا باقیلسین) . بو توغرالی بز مجموعه‌مزنک کیله‌جه‌ك سانندا آیروچا مقاله یازماقچیمز .
بوکون آلدیمزغا قویولغان تأریخی مسئله ـ اوتکه‌ن کونله‌ردەن قالغان هنر، صناعت اثرله‌ریمز وه ایریتله‌ریمزگه (اونلارنگ کوپینی ایده‌آلیزه ایتمه‌سه‌ك هم) تیوشلی بها بیریب حرمت ایتمه‌کله برابر شو عبد الله قادری، باتولارغا اوخشاغان کیشیله‌رنی هم ملتچی دیب عیبله‌ب یورگه‌ن قانخور دوشمانده‌ن مقدس وه عزیز یورتیمزنی قوتقاریشدر . شونگچورن بز بولشه‌ویکله‌ر قاتاریندان هه‌یده‌لگه‌ن، قلمله‌ری سیندیلیب تیلله‌ری باغلانغان کیشیله‌ر حقنده مناقشه‌نی بر تامانغا قویا توروب، تورکستان ملی استقلالی اوچون توغری خدمت ایته‌درگه‌ن کوچله‌رنی تویلاش یولینی قیدیر مالی‌مز.
هه‌ر بر « یاش تورکستان » اوقوچیسینگ نظر دقتینی جلب ایته‌درگه‌ن یه‌ك مهم مقاله‌سی اوچون عظیم زاده بیك یورتداشیمزگه تشکرله‌ر ایته‌مز .

«بیلدیریش» غازیتاسینك 26 نچی نومروسنده «تورکستانده ملی مجادله» عنوانیله «یه‌کی تورکستان» مجموعه‌سنده‌ن کوچورولوب یازیلغان خبرده عبدالله قادری، میر تیمور وه باتولارنك ملتچی وه استقلالچی اویوشمه‌له‌رگه آرالاشغانلاری سبب کورسه‌تیله‌ره‌ك بر نیچه آیدانبیری تاشکندگه. په. ئو.سینك تورمه‌سنده یاتقانلاری یازیلادر. عبدالله قادری‌نك «محرابده‌ن چایان» ناملی بر ملی‌رومان یازغانی، میر تیمورنك ایسه 1929 نچی یبلی «ظفر» اسمنده یه‌ك جانلی وه آتشین بر شعرکتابی یازغانلغی اوچون قامالغانلاری ادعا ایتیله‌در. هه‌ر ایکی کتابده تورکستان یاشلاری آراسندا رغبت اویغانترغانیدان روس بولشه‌ویکله‌ری بو ایکی کتابنك ساتیلیشینی یاساق قیلغان وه‌آرادا بار بولغان کتابله‌رنی مصادره ایتکه‌نله‌رایمش...
بو خبر خوجندلی علی‌جان آغزندان ایشیتیلیب یازیلغان. بو علی‌جان 1929 نچی ییلنك سه‌نتابر (ایلول) آیی سوگلارندا ایرانگه اوتکه‌نیده‌ن، 30 نچی ییل وقعه‌له‌رینی سویله‌رکه‌ن شاید سهو ایتمش بولور. مه‌ن ایسه 1930 نچی ییلنك ایول آیندا تورکستانده ایدم وه عبدالله قادری‌لار بله‌نده سویله‌شکه‌ن ایدم. مه‌نچه یوقاریدا یازیلغان خبر حقیقتگه مخالفدر. اونگچون بر نیچه سوز بله‌ن حقیقتنی اظهار ایتمه‌ك آرزوسنده‌مه‌ن:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

میر تیمور یاش پرولەتار شاعری آتالادر. اوزی «قیزیل قلم» جمعیتندەن بولوب بولشەویکلەر منفعتی اوچون شعرلەر یازادر. شعرلەرندە ذرە قدر ملتچیلك اثری یوق وە بولماس. اوزی بولشەویك ما'لایلارندان، بناءً علیه بو سیمانی قاماقغا آلغانلاری یوقدر وە بوندەی ما'لایلارنی قامامسلار.

عبدالله قادری بولشەویکلەر اوچون خدمت قیلیب یورەدر. اونلك «محرابدەن چایان» دیگەن کتابی ملی رومان ایمەسدر. بو اثردە بوندەی حالارنلك عیبلەری خیالی وە مبالغەلی بر صورتدە تصویر ایتیلیب ایسکی عنعنەلەر خافلەر نظرندە تقبیح ایتیلەدر؛ ملت وە ملیت تویغوسی علیهندە بولغان بورومان بولشەویکلەر منفعتی اوچون نشر ایتلمشدر. بوندەی بر رومانی بولشەویکلەر هیچ وقت منع ایتمەزلەر، مصادرە ایتمەزلەر وە ایتکەنلەری‌دە یوق. بوندەی یازوچیلارنی قاماقغا آلمازلار وە آلغانلاری‌دا یوق. عبدالله قادری‌نلك «محرابدەن چایان» کەبی یەنە «اوتکەن کونلەر» دیگەن رومانی‌بار. بو اثردە بولشەویکلەرچە یەك مقبولدر.

باتو ایسە بولشەویکلەرنلك ایشانچلی بر خدمتچیسی ایدی. فقط بولشەویکلەرگە ساتیلغان ملت خائنی عابد خواجە أسمندەگی ناانجیب عائلەدەن توغولغان بر چاقیمچینلك توسەتدەن أولوشی باتو، منان رامز وە بر نیچە آرقاداشلارینلك قامالیشلاریغا سبب بولدی. چونکە بونلار بولشەویکلەر کوزندە عابد خواجەنی زهرلەوچیلەر دیب اویلەنەر ایدی. اورتادا ملتچیلك بهانەسی یوقدر.

عبدالله قادری بولشەویکلەر نظرندەگی اوز اعتبارینی «اوتکەن کونلەر» وە «محرابدەن چایان» دیگەن رومانلاری آرقالی کوتەرەبیلگەن. چونکە بو ایکی روماندا بر طرفلی یازیلغاندر.

وقتیلە خدایار خان اوغلی مرحوم ابن یمین بیکنلك، تورکستان والیٔ عمومیسی ادارە خانەسندە (قلم اوتەسندە) ایشلەرکەن، «تورکستان ولایتی غازیتاسی» مدیری مشهور آسترائوموف‌نی سیلەش وە

سیپەش (مداهنه) اوچون خدایار خانغا عائد بر قصه ایله ذمت ایتکه-
نینی عینی غازیتادا اوقوغان مرحوم اسماعیل بیكنڭ غاسپرینسکی حضرتله-
ری (1911 نچی یلده) أبن یمین بیکگه نصیحت ایتمش وه سوز-
لەرینی «افسوس، افسوس خدایار خان قایردا، آستراٸوموف
ئەرەدە» دیمکله بتیرمشلەردی. اسماعیل بیكنڭ عبدالله قادری نڭ بو
کتابلەرینی کورەرسه عجبا نەلەر ئەیتەجەکدی؟

بولشەویکلەر اوز حاکمیتلەرینی ایلك اوکتابر موسملەرنده
طبیعی قاحاتلق آرقاسندا ایلگەریلەتە بیلگەنلەرندەن سوڭ ییللار هەم
صنعی قاحاتلق یاراتماقدالار. فقط بو سوڭ صنعی قاحاتلق ملتنڭ کین
وە غضبینی آرتیرماقدادر.

عبدالله قادری نڭ قلمی کونلك آزوقڦا ساتیلماغان بولسایدی
اوتکەن کونلەریمزنڭ یاخشی طرفلارندان‌دا بر فقرە یازا بیلیرایدی.
جنتمکان لقبینی آلغان عمر خان تأریخی وه دیوانی هەر ادبیات
اهلینڭ کتبخانەسندە موجود ایدی.

ایسکی دورلەردەن قالما اولوغ بنالار، نقش، ایپەك صنعتلەری،
آغاچ، میس وه تیمیر اویمه صنعتلەریمز عصری پروفەسورلارنی
حیرتکه توشورەرکەن عبدالله قادری بونلارنی کورمەمش وه اوگا
آتاسی‌دا سویلەمەمشدر. خوقندلی عبدالرحیم نقاشنڭ نقشلەرندەن‌دە
ایولك خبری بولماسا کیرەك.

روسلەر تورکستانی قارداش وه اسلام أولکەلەرندەن بوتونلەی
ئەجرەتیب قویوشغا اورونگەنلەر. آینوقسا تورکیه بلەن قاتناشووینی
هیچ ایستەمەزلەر ایدی. معلوم، که تورکستان حاجیلاری مکۀ مکرمه
وه مدینۀ منوره زیارتلەرندەن قایتارکەن تورکیەدەن ایسدەلك اوچون
بالالاریغا قیزیل توپپی (فەس) کیلترەرلەر ایدی. بو کیچیککنه
ساوغا تورکستان بالالاریغا تورکیەنی ایسلەتەر ایدی. 1896/97
ییللارندا تاشکندگه کیلگەن تورکستان عمومی والیسی (گەنەرال
گوبەرناتور) تاشکند شهرینی ئەیلەنەرکەن کوچەدە بر بالانڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

باشنداگی قیزیل توپینی کورگەچ همان مراسملی یولیدا توختاب
بالالك باشنداگی قیزیل توپینی اوز ئەلی بلەن آلیب یرتیب تاشلایدر
وە یاننداگی مأمور هەم خدمەتچیلەریگە قاراب: «بوندەن سوڭ بو
قیزیل توپینی کوردەسەم سیزگە نفرت ایتەر وە اونڭ اوستیگە جزا
بیرەجەکمەن» دیب دوق قیلغان ایدی. (1)

بر چیناونیڭ تانیشیم دوخاوسکی‌نڭ (2) کاتتسەلاریادە یادگار
قالدیرماق اوزرە، یازمش کتابندەن مەنگە شو جملەلەرنی اوقوغان
ایدی: «تورکستاندە مدرسە وە مسجدلەرنڭ وقفلەری کوب ایکەن.
وقتی کیلگەندە هەممەسینی ماناسترغا آلماق ممکندر، آنجاق ایللی
ییل اوتمەگونچە بو ممکن بولماس. تورکیە حکومتی یاشارکەن
بو مقصدگە ایریشمەك قیین».

مەنە روسیە حکومتینڭ بیزگە بیرمەکچی بولغان احسانی شو-
ندەن عبارتدر. انصاف بلەن ئەیتکەندە بوتون هنر، صنعت وە اثر-
لەریمز اوتکەن کونلەرنڭ بقیەسی وە برکتی‌در. ایسیزکە عبدالله
قادری‌نڭ کتابندە اوتکەن کونلەریمز تقبیح ایتلەدر.

دوخاوسکی جملەلەرینڭ وخامتینی، روس سیاستینڭ قورقولی
نتیجەلەرینی وە باشقا احوالاتنی کورە بیلگەن خوقند فضلالاریندان
مولانا مقیمی حضرتلەری ملی قایغو وە شکایتلەرینی گوزەل بر
غزلدە سویلەگەنلەر. اوزیم تورکستاندەن فرار ایتب مهاجرتدە یاشاب
یورگەنمدەن ایسیزکە بو قیمتلی غزلنڭ نسخەسی ئەلیمدە یوقدر.
اونگچون مکمل بولماسا هەم آنجاق ایسیمدە قالغان بولومینی گنە
یازماق ایستەدم.

بو غزل 1894 نچی ییللاردا او عصردەگی سلطانغا آتالوب
یازیلمشدر وە او زمانگی حسیاتیمزنی تمثیل ایتەدر:

---

(1) 1902 نچی ییلدە تورکستان والیسی تاماننداان، تورکستاندە تورك فەسینی کیمەسلك حقندە بویروق تاراتیلغان. باشقارما.

(2) بو کیشی هەم تورکستان والیسی بولغان. باشقارما.

یوقلامایدر اول تغافل پیشوا سلطانیم بەنی ،
چیقماسینمو ، کوکگە هەر دم آه و افغانیم بەنی ،
وارکون طالع ستم گر چرخ دون بی‌مهریار ،
بونچە محنتلەرنی تارتیب أولمەگەن جانیم بەنی
عشق دردیمنك دواسی یوق ، حکیما چیکمە رنج
یوق بساطگدە سەنك دارو درمانیم بەنی
یار أوتەر یولیغا دفن ایتب أولسەم هجرانی ایلەن
دیسە بو قبر فلانلك ، یوقدر آرمانیم بەنی.

بو غزل فەرغانەدە خلقمز تاماندان کوب سیویلب اوقولادر. بولشەویکلەر دوری کیلگەچ هەر نەرسە تار ومار ایتلدی. نە او مدرسە وە مسجدلەردەن وە نەدە او غزل وە شعرلەردەن تاووش چیقاریش ممکن بولدی. عبدالله قادری ایسە «اوتکەن کونلەر» وە «محرابدەن چایان» دیگەن رومانلار یازیب کونلك آزوقینی تأمین ایتدی وە بولشەویکلەرنك حرمتینی قازاندی. اگر او انصاف بلەن حقیقتنی یازماقچی بولسا ایدی ، رومانلارینی بر طرفلی یازارمیدی؟

*

عبدالله قادری خدایارخاننك تورکستاندە بولغان معدەنلەر هەم طلسم دفینەلەر توغروسندە یازدیرغان کتابینی اوقوغان بولسا ، «رازویتی تورکستان» جمعیتینك او کتابدە کورسەتیلگەن تورلی معدەنلەردەن یوزدە اون بولومینیدا بوکونگەچە تاپا آلماغانینی اعتراف ایتمەك مجبوریتندەدر.

تورکستاندە هەر مدرسە طلبەسینك ئەلندە موجود «جامع الرموز» (1) دیگەن کتابنك «علی کل طاهر من جنس الارض سرخندە باب التیمم»ندە شول سوزلەر باردر: ولا یتیمم بالرماد بالاجماع وفی الخزانة انه لایتیمم به الا اذا کان من حجر، کما فی بعض بلاد تورکستان فان حطبهم الحجر...

ع.

(1) «جامع الرموز» 941نچی هجری ییلندا یازیلمشدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دیمەك بوندەن تورت یوز سكز ییل ایلگەری توركستان شهرلەرندە اوتون ییرندە تاش كومور قوللانار ایدیلەر. او حالدا روسلەرنك توركستاندە تاش كومور چیقارماقدا بولغانلارینی ماقتاب یوروش مداحلقدان باشقا بر نەرسە ایمەسدر. اوتكەن كونلەریمزنی یاخشی بیلمەسدەن او حقدە رومانلار یازیشغا جسارت ایتیش بویوك خیانتدر.

علی جاننك ملتچی دیب توصیف ایتدیگی عبدالله قادری افندی ایسكی كتبخانەلەرنی قیدیرسایدی، 6-5 یوز ییللق ایپەك كاغازنی كتابلەرنی اوچرەتەر ایدی. بوكاغازلارنك خوقندە یاسالغانینی كورگەچ اوتكەن كونلەردەن آزغنە بولسا هەم محاسن تاپا بیلەر ایدی. میرزا عبدالمؤمین قلمی ایلە یازیلمش نوایی شعرلەرینی، نظامی خمسەلەرینی، فردوسی شهنامەسینی عبدالله قادری افندی كورمەگەن وە ایشیتمەگەنگە اوخشایدر. هەر صحیفەسی آوروپا كتبخانەلەریندە یوكسەك قیمتلەر بلەن مقبول بولغان بوكتابلەر اوتكەن كونلەریمزنك صنعت وە قلم اهللەری آثاری ایمەسمی؟

كاغاز صنعتی سوڭ چاققاچا خوقندە بار ایدی. فقط توركستاننك بو صنعتیدە روسلەر تامانندان یوقاتیلدی. شو ییردە ایسیمگە بر نەرسە كیلیب قالدی، یازیلسا یامان بولماس:

سفریمدە بوخاراغا قونمشدیم. بر اعیان مجلسندە شوندەی بر وقعە ایشیتدم:

آدەم بیتلی... باشلی امیر سید عالم خان 1919 نچی ییلنك باشندا باشقا حكومتلەرنی تقلید ایتب كاغاز پارە چیقارماق ایستەمش وە بونگچون بر نیچە ئەرمەنیلەرگە مراجعت ایتمشدر. ئەرمەنیلەر ایسە خدمت حقی اولاراق چیقاریلاجاق كاغاز پارەنك یارمیسینی ایستەمشلەردر...

مەن بو وقعەنی ایشیتكەچ: «حضرتلەر! حال وە وضعیتكز پەك آچینارلقدر. بوندەن 50 ییل بورون تار و مار ایتلگەن خوقند حكومتینك كاغاز صنعتینی بوكونگەچە جلب ایتە بیلمەگەنسكز.

لطفاً خوقنددەن بر نیچە بیلەرمەنلەر چاقیریك. بەلكى اونلار سیزگە حسبةالله (تورکجەسی تیکین‌گە) ایشلەب بیرورلەر...» (1)

عبدالله قادری آش قازانی، چویەن قازان، قومغان، بەرکەش تاغارا و. س...گە اوخشاش تورکستاننڭ میسکەرلك صنعتلەرندەن، اوراق، کیتمان کەبی تیمیرچیلك صنعتندەن، توقوماچیلق، دیوار زینتلەری وە خاتون-قیزلاریمزنڭ پەلەك، کوربە، کیىملەر...گە اوخشاش ئەل ایشلەری صنعتندەن بر سوز هەم یازمایدر.

عبدالله افندی «اوتکەن کونلەر» روماندا هەر قصەنی آتاسندان ایشیتب یازغانینی سویلەیدر. مەنچە اوگا سویلەگەن آتاسی ایشان گوزارلك (تاشکند بیش آغاچ دهەسندەدر. باشقارما) قادر آکا ایمەس، باشقا بر آدەمدر. بو کشی 1919 نچی یىلی تاشکندده، بورونغی سەمیناریا بناسندە، تأسیس ایتلگەن دارالفنونده دینی لەکسەلەر (درسلەر) بیرمەك اوچون تعیین قیلنغان پروفەسور لاماکین بولماسا ایدی. (2) شو پروفەسور لاماکین مذکور سنە آوگوست آیندا دینی لەکسیەلەر بیرەرکەن بر درسندە شو عبارەلەرنی آغزندان قاچیرمش ایدی: «انجیل وە سیزنڭ قرآن‌دە تورات‌دەن آلینمشدر. آولا دین لازم ایمەس، اگر لازمسە دینلەر-رنڭ آناسی تورات دینینی قابول ایتش کیرەك...».

بو سوزلەرنی ایشیتکەن طلبەلەر هیجانگە کیلیب هەر تاماندان «دالای، دالای» دیب باقیرب-چاقیریب دهشتلی هجوملەر بلەن اونی درس سالوندان چیکیلیشگە مجبور ایتمشلەردی. سوگرا بو مدرس ایلیاوالار حضورندە «موسیمی کیلمەسدەن سوز آچمیشسك» دیگەن سوزلەرنی ایشیتب دارالفنوندەن چیکیلمشدی.

(دوامی 30 نچی صحیفەدە)

(1) عظیم زادە بیکنگ کاغاز توغرالی ئەتیکەنلەری حقیقتدر. 1918 نچی یىلنگ باشلارندا خوقنددە مختاریتلی تورکستان حکومتی کاغاز آقچا چیقارماقچی بولغاندا خوقنددەگی ایسکی کاغاز صنعتینی قایتادان تیریلتمەکچی بولغان ایدی. باشقارما.

(2) بو لاماکین تورکستاندە «پریستاف» وە ناحیە طبیبی (Physicus) بولغان نوقول روس مستملکە مأمورلەرندەندر. باشقارما.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولیازمىلار ئامبىرى

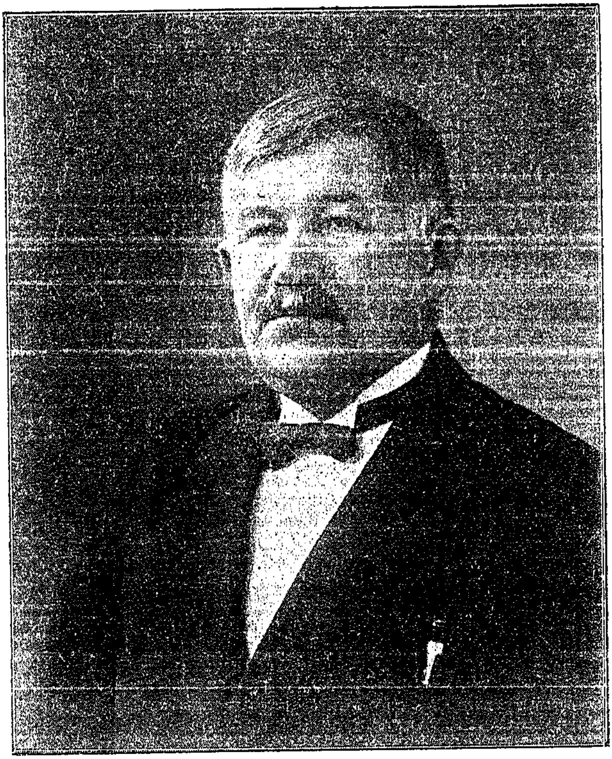

عیاض اسحاقی بیك 1906 ـ مای ـ 1931

بو ییل 18نچی مایدا مطبوعات دنیاسنده‌گی خدمتیگه 25 ییل تولگه‌ن بویوك ادیب وه محرر عیاض اسحاقی بیکنی تورکستانده تانیماغان بر تورك یوقدر . بو محررنك مطبوعاتده‌گی ایشله‌ری رفیقمز « یاڭا ملی یول » نڭ 1931 ییل 5 نچی سانندان باشلاب ، خاطره روشنده ، باسیلا باشلادی . بوتون اوقوچیلارمزغا توصیه ایته‌مز .

عیاض بیکنڭ برنچی اثری 1899 نچی ییلده چیققان . بو آتاقلی ادیبنڭ اثر ـ له‌رنده‌ن ایسیمزده قالغانلارینی توبه‌نده یازوب اوته‌مز :

<u>حکایه وه روماﻧﻼری:</u> تعلیمده سعادت ، بای اوغلی ، ایکی یوز ییلدان سوڭ انقراض ، تیله‌نچی قیزی ، فامیلیا سعادتی ، ملا بابای ، جیینتیق ، تورموشمی بو ؟ ، که‌له‌پوشچی قیز ، سنتچی بابای ، اول ایکیله نه ایدی ، اول اویله‌نه‌گه‌ن ایدی ، اوچرا شو یا که گلخدار ، شاگرد آبی ، استاذ بیکه ، کییه‌و سالدات ، زندان ، مدرسه جیمیشله‌ری ، باشقیرد تویی .

<u>تیاتر اثرله‌ری:</u> ایکی عشق ، اوچ خاتون برله تورمش ، آلدیم ـ بیردم ، معلم ، معلمه ، زلیخه ، تارتیشو ، جمعیت ، قیامت ، یولسزلار .

عیاض بیکنڭ بوکونگه‌چه باسیلماغان أدبی اثرله‌ری‌ده کوبدر .

سایغیلی عیاض بیکنی 25 ییللق ایش بایرامی ایله قوتلولار وه 26 نچی ییللیغینی بزله برلکده مستقل یورتمزده اوتکیزمه‌سینی تیله‌یمز .

« یاش تورکستان »

شول فرصتلەردە یانیمغا کیلگەن بر طلبەنڭ سوزلەرینی هەر دائم ایسلەیمەن. او یاش: «آرتق قومونیستلق پروغرامینڭ ایچ یوزینی اورگەندك. افندیلەریمزنڭ مقصدلەری آو لا بشریتنی دینسز قیلماق، بر یاخود یاریم عصر اوتکەندەن سوڭ، آه یاڭلیشقان ایکەنمز. دینسز یاشاماق ممکن ایمەس ایکەن. ایمدی بر دین قابول ایتەیلك، دیگەن شعارنی اورتاغا آتیب، بوتون بشریتگە دینلەرنڭ آناسی بولغان یهودی دینینی قارشی قویماقچی ایکەنلەر» دیب اندیشە ایتمشدی.

مەن او زمان او طلبەنڭ بوندەی تفسیرلەریگە تعجب ایتمشدم. بو کونگی مقصدم لاماکین گە اوخشاغان پرفەسورلاردان تلقین آلیب یازوچیلارنڭ ملت قاشندا محجوب وە مسئول بولاجاقلارینی ایسلە-تمەکدر. ملت ایسە اوندەی نەرسەلەرگە قولاق سالماسدان اوز عنعنەلەرینڭ عشقندە باغری قان بلەن تولا اولاراق «آه اوتکەن کونلەریمز» ترنمیلە استقلالیغا ایریشمەك اوچون فرصت کوتمە-کدەدر.

مشهد — عظیم زادە.

* * *

مایس بایراملاری

26 وە 28 مایس (مای) 1931 گورجستان وە آذربایجان استقلال اعلانینڭ 13 نچی ییل دونومی‌در. بو بویوك وە مقدس کونلەرنی آسیا، آفریقا وە آوروپانڭ هەر تامانیغا یاییلغان وە مها-جرت حیاتی یاشاماقدا بولغان آذری هەم گورجی ملتچیلەری یورە-کدەن بایراملار، ملی استقلال کورەشینی، او دورنڭ بویوك قهر-مانلارینی، استقلال وە حریت دورینی، شهیدلەرنڭ قدسی خاطرە-سینی ایسلەرلەر.

26 وە 28 مایس، قافقاسیا تاریخندە یەڭگی بر نسلنڭ توغدیگی وە یەڭگی بر دورنڭ آچیلدیغی کونلەردر. بو مقدس مایس بایراملا-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ری ، 100 ییلدانبری چارلق اوزدوسی وه آخرانقاسینك چیزمه (اینیك)لەری آستندا ملی مقدساتیمزنك معروض قالدیغی تحقیراتنك آذری وهگورجی خلقینك ملی وجدانیگه متمادیاً روا کورولگەن ضربەلەرنك وه شووهن پان‌اسلاویستلەر تحریکیله قافقاسیاده ملیت، حریت وه دهموقراسی پرینسیپلەرینك موثیق آیاقلاری آستیغا آلینماسینك ختام بولدیغی کوندر.

1918 نچی ییلی چارلق زنجیرینی اوزوب تاشلاشغا موفق بولغان آذربایجان بوندهن یوز ییل ایلگەریگی کەبی پارچالانمش مختلف خانلقلار وهگورجستانده طوائف ملوك شکلنده ایمەس، حرث، اقتصاد وه سیاستچه بیرلەشمش بردر ملت حالندا مستقل آذربایجان وه مستقل گورجستان دولتلەرینی قوردیلار.

13 ییل بوزون ملی بارلیغینی بوتون دنیاگه بیلدیره بیلگەن آذری وهگورجیلەر، مایس بیانامەلەریله مشترك ارادە، ملی شعور وه ملی ادراکنك بارلغینی — باشقا تعبیرله — استبداد مظالمیگه رغماً آذربایجان وهگورجستانده یوکسەك مدنیت موجودیتنی اثبات ایته بیلمەکده ایدیلەر. استقلالچی آذریلەر ایسه:

«یوره‌کده بەسلەنەن آمالیمز اقبال ملتدر،
یگانه نقطهٔ مطلوب استقلال ملتدر(*).»

عزمنده‌ن کیری قایتمایاجاقلارینی سیزدیرمەکده ایدیلەر. فقط شو مطلوب بولغان استقلالغا بشریت تأریخنده هیچ بر زمان قانسز وه قربانسز ایریشیلمەمشدر.

„Homo homini lupus“ «انسان، انسان بوریسیدر» پرینسیپی برگنه فرد اوچون ایمەس، ملتلەر مناسبتندهده دائما بر اس‌الحرکه بولمشدر؛ حتی تأریخنك باش بر محوری بولمشدر، دیسەم مبالغه ایتمش بولمایمەن. شو سببدهن ملتلەر استقلاللارینی سانا‌قسز قربانلار

(*) بو پارچا آذری ادیبلەرندهن ابراهیم طاهر بیکنگ 1906 نچی ییلنده باسیلغان بر منظومەسندهن آلینمشدر. ه. م.

آرقاسندا قازانغانلار. ملی استقلال قازانماق اوچون کورەشمەك
یعنی أولمەك، قان توکمەك، قربانلار بیرمەك، ملی بەنلگینی سیزگەن
برکتلە یاراتماق، حریتینی وە ملی مدنیتینی یوکسەلتیش یولندە
جان کویدیریچی عزمکار بر نسل یتیشترمەك لازمدر. بوندای بر
نسلنی آذربایجان وە گورجستان یتیشترمشدر. مەنە بونلار ملی میثاقنی
وجودگە کیلترگەنلەر.

بر عصرلق عناد وە غیری مساوی کورەش نتیجەسی، میگلەرچە
قربانلار، مادی هەم معنوی تروتلەرنك یوقالیشی، ملی وجدانك
وجودگە کیتردیگی اولوغ مقاومت — مەنە بونلار 1918 نچی
ییلغی مایس کونلەرینك أفادە ایتدیگی حقیقی معنا! ملی
حرث وە ملی بارلیغینی چارلق کابوسیگە قارشو مدافعە ایتکەن
6 میلیونلق آذری-گورجی خلقی، الهی کورەش نتیجەسندە، مطلقا
مایس ظفرینی قازانمالی ایدی.

کیرەك آذربایجان وە کیرەکسە گورجستاندە آنچاغنە زمانەدن
بیری چاریزم اقتصادی ساحەدە ییگیلمش وە اقتصادی اورنینی
یوقاتماغا باشلامشدی. بو ایکی بای أولکەنك اقتصادی آچقیچی
سیکین-سیکین بیرلی اهالینك ئەلیگە اوتمشدی. اضمحلالغا توغرو
یوروگەن مونارشیزم بو ملتلەرنك اقتصادی یوکسەلیشینی تورلو
اوروتوشلەر آرقاسندادا توختاتا آلمامشدی. سیاسی بیرلك، اقتصادی
هەگەمونینك بخش ایتدیگی کوچ پیتەرسبورغ سینودینك

Инородческая политика

دیگەن مشهور روسلەشترمە سیاستینی قافقاسیادا بوتوللەی عقیم
قالدیرمشدی. آذری تورکی الهامینی Ostroomow لەرنك میسیونەر
مکتبلەرندەن ایمەس، اوز فضولی، صابر، نامق کمال، ضیا کوك آلپ
وە توفیق فکرت... لەرندەن آلغانی کەبی قوشنیسی متفق وە همدردی
گورجی منوری دە اوز الهامینی روستاویلی Rustavelli گە اوخشاش
شاعرلەرینك یاراتقان أولمەس اثرلەرندەن آلار ایدی. آذری-گور-

ئەۋلاد گورۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

جی استقلال مجاهدلەری وە حریت قهرمانلارینك معنوی مقاومتیگە قارشو آتقایب قالغان روس استبدادی اصوللەری دوام ایتەمەزدی. جهان اوروشی ضربەلەری بو روس استبدادینی قافقاسیادا ییقیتدی. بو ییقیلیشنك منطقی نتیجەسی ایسە 26 وە 28 مایس بیاننامەلەری وە مستقل آذربایجان وە مستقل گورجستان جمهوریتلەرینك قورو- لوشی ایدی.

فقط مهارتلە سیپیلگەن انتریغە توخوملاری قافقاسیالیلارنی قایتادان بویوك بر بختسزلقغا سودرەدی. روس ایمپەریالیزمی بویاش جمهوریتلەرنی بوغوشغا وە قیزیل ماسقا آستندا قافقاسیانی قایتادان استیلا ایتشکە موفق بولدی. اوگچە روس ایمپەریالیزمینك کولەسی بولغان ارمنی داشناقلارینی آذربایجاندا قوزغاتیب، یاش جمهوریتنی ضعیفلاتدیلار. بو صورتلە آذربایجان استقلالیغا بر جانی کەبی سوء قصد ایتکەن لەتین، قافقاسیا ملتلەری آراسنداگی عدم تسانددن استفادە ایدەرەك أرمەنستان وە گورجستان جمهوریتلەرینیدە زوالغا اوچرەتدی. او- زینی بوتون دنیاگە «مظلوم ملتلەرنك حامیسی» دیب تقدیم ایتکەن لەنین شو ایشلەدیگی استیلا جنایتینی 1921 نچی ییلی رادەك آغزیلا «روسیە پەترولسز وە مانغانزسز یاشایاماز» جملەسیلە تفسیر ایتمشدی!!!

تاریخ تکرردەن عبارتدر. روس استبداد دورینك مظالمی قافقاسیالی خلقلاردا استقلال کورەشینی وە نهایت 1918 ییلغی مایس ملی میثاقینی اورتاغا چیقارمشدی. 11 ییللق بولشەویکلەر دورینك یاغما، استثمار وە قیناش اصوللەری ایسە ملتلەرنك استقلال وەحریت عزمینی بوروتغیدان بر نیچە تاپقیر زورایترمش وە موسقوا بویوندیرو- غندا ایگللەمەکدە بولغان غیر روس ملتلەر آراسندا آینوقسا قافقا- سیا خالقلاری اورتاسندا بویوك بر تساند یاراتمشدر. بوکون قافقا- سیادا مستولیلەرگە قارشو یالغوز آذری تورکلەری گنە ایمەس، اونلارلە بر قاتاردا گورجی حتی ارمەنی قیشلاقلی وە ایشچیلەری روس حاکمیتیگە قارشو قوزغالمشلار وە توختاوسز کورەشمە-

کده‌له‌ر.. 8 میلیونلق قافقاسیاده مشاهده ایتدیگمز تساندنك افاده ایتدیگی معنا ، اوراده‌گی بولشه‌ویك سیاستینك افلاسنده‌ن باشقا بر نه‌رسه ایمه‌سدر...

مستقل یاشاماق لیاقتینی کورسه‌ته بیلمش بر ملت اوزون مدت کوله‌لکده ساقلانامان.

26 وه 28 مایس میثاقینك تحققی اوچون ملی تارتیشما یولیغا کیرگه‌ن قافقاسیا ملتله‌ری ملی کوره‌شله‌رنده مطلقا موفق بولاجاق وه استقلاللاریغا ایریشه‌جه‌کله‌ردر. ظفر مجادله ایله قازانیلیر.

„Per aspera ad astra“

یاشاسون قافقاسیا استقلالیتی!

یاشاسون مایس بایراملاری!

آلمانیاده‌گی آذربایجان استقلال قومیته‌سی رئیسی : هلال منشی.

* * *

اوزنوتولمه‌س تاریخی وحشیلیك

بوخارا امیری اوردوله‌رینی ییکیب سمرقند ، که‌تته قورغان وه باشقا بر قانچا شهرله‌رنی روس چارینك واسسالی (تابعی) قیلیب آلغان روس استیلاچی کوچله‌ری آمیرنك یاردمی بله‌ن خیوه وه تورکمه‌نله‌ر اوستیگه یوریش حاضرلغی کوردیله‌ر. تورکستاننك استیلاسی تاریخنده روسله‌ر اوچون اڭ قیین وه اڭ کوب قیمتکه اوتورگه‌ن بر حرکت شبهه‌سز شو خیوه وه ماورای حزر حرکتیدر. بو تارتیش نتیجه‌ده عصری وسائطکه ایگه وه هر تورلو حاضرلقنی کوروب کیلگه‌ن روس کوچله‌رینك غلبه‌سی بله‌ن بیتکه‌ن بولسادا بز اوچون سوڭ درجه‌ده عبرت آمیز بر تاریخی وقعه‌دُر.

بو حادثه‌له‌رنی بر اجنبینك آغزندان تیڭله‌ش وه یات بر آده‌منك مطالعه‌سینی ایشیتیش بز اوچون بالخاصه فائده‌لی بولور دیب اویلایمه‌ن. تا ایسکی زمانلارده‌ن‌بیری کورولمه‌کده بولغان بر روس عادتی بار. اوده روسله‌رنك بونداى استیلا تشبثله‌رنده یات کشیله‌رنی

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اوزكوچلەری ایچیگە قویماسلقلاریدر. بو سفردە كورسەتیلگەن بوتون دقتلەرگە رغماً بر آمریقالی محرر بر یول بلەن روس اوردوسی ایچیگە كیریب آلغان. مەنە بز موزمان اسمندەگی شو آمریقالی محررنڭ كورگەنلەری بلەن اوقوچیلاریمزنی تانیشترماقچی بولامز.

او كشی:

«— روسلەر توركستاندە قایسی یرنی استیلا ایتدیلەرسە او یرنڭ اسمینی اوزگەرتدیلەر» دیدر. توركستانلی قازاق وە توركمەنلەردەن بحث ایتەر ایكەن «ماجار یهودیسی وامبەری اوز سیاحتنامەسندە بونلارنڭ روس وە اینگلیز تربیەسیگە مستحق بولغانلقلارینی یازغان بولسادا مەن بونلەرنی آوروپالیلارنڭ كوبندەن تربیەلی، توغرولق وە مسافرپرورلكدە اونلەرنڭ كوبندەن یوك یوقاری تاپدم. بونلارغا وحشی دیمەك یا كلیش حتی گناه وە وجدانسزلكدر» دیدر.

خیوەنی گەنەرال فون قائوفمان‌نڭ ادارەسی آستندەكی روس قوتلەری استیلا ایتدیلەر (1873 دە). بو روسلەرنڭ خیوە اوستیگە قیلغان برنچی یوروشلەری ایمەس ایدی. بوندەن اول اوچ دفعە تجربە ایتكەن روسلەر هەرگەلندەكوچلی مقاومتگە قارشولاشوب كوب گنە ضرر كورەرەك قایتوب كیتكەنلەر ایدی. روسلەر خیوەگە كیرگەنلەری زمان او یردە سید محمد رحیم خان حكم سورمەكدە ایدی. بو كیشی ادارەسز، ارادەسز بر حكمدار ایدی. اگر بو حكمدار آزغنە حاضرلق بلەن قارشو چیقسایدی روسلەر شبهەسز بو سفردە هەم موفق بولا آلماسلار ایدی. فقط روسلەرنڭ دەرەگینی ایشیتكەن خان قورققانیدان پای‌تختینی تاشلاب قاچدی.

خیوەگە كیرگەن روس كوچلەری باشلوغی خلقگە بر خطابنامە تاراتوب یاخشیلق بلەن آزوق كتیرسەلەر ساتوب آلیشنی، كیترمەسەلەر عسكر یوباروب زورلە تارتوب آلاجاغینی بیلدیردی. خلق غەللە كتیردی، ساتوب آلدیلار. خیوەگە كیرەر ایكەن روسلەر تالان یاغما بولماسلیغینی وعد ایتكەنلەر ایدی. بو سوزلەرینی توتە آلما-

دیلار. کوب کیچمه‌سده‌ن هه‌ر طرفده تالانلار باشلاندی. دکانله‌ر، اویله‌ر تالاندی؛ خاتون-قیزلارنك عرض وه ناموسیگه تجاوزله‌ر قیلندی. نهایت فون قائوفمان خاننی چاقیریب اونگه اوز شرائطینی بیلدیردی. اوده سوزسز قبول ایتوب چارنك واسسالی بولدی.

خان سرایگه یپرله‌شکه‌ن اوردو ارکانی بله‌ن خان سراینده قالغان آمریقالی محرر اوزاده کورگه‌نله‌رنده‌ن شایان دقت نه‌رسه‌له‌ر حکایه ایته‌در. سرایده کوزگه کورونه‌رلك مادی وه تاریخی، قیمتگه ایگه بولغان نه‌رسه‌له‌رنك توپلانوب په‌ته‌رسبورغگه یوباریلغانلیغنی قید ایتکه‌نده‌ن‌سونگ سرایده‌گی خاتونلاردان سوزآچوب‌شوندای‌دیدر(*):

— سرایده 200 قدر خاتون بار ایدی. اونلار روسلارنی کوره‌ر کورمه‌س «آمان عرضمز، ناموسمزگه توقونوب بزنی رذیل ایتمه‌یگ. بزگه رحمگز کیلسین» دیب یغلاشغا باشلادیلار. سونگرادان هیچ بر طرفده‌ن اوزله‌ریگه تجاوز بولماغانینی کوروب بر آز ساکتله‌شدیله‌ر. اونلارغا قاچیشلارینی توصیه ایتدم. بر کیچ حرم دائره‌سیگه کیرسه‌م ناموسده‌ن باشقا بر نه‌رسه کورمه‌دم. هه‌ممه‌سی او کون قاچوب سید امیر عمرنك اوییگه باروب یپرله‌شکه‌نله‌ر. بو صورتله اونلارغا توقونولمادی.

اورتا آسیا اهالیسی نزدنده عرض وه ناموس جاندان‌عزیزدر».

تورکمه‌نله‌ر یورتینی استیلا وه اونلارنی انقیاد آستیغا کیریتیش گه‌نه‌رال سکوبه‌له‌ف (Skobelew) گه حواله ایتیلگه‌ن ایدی. بو کیشی ایشنی برآز تجربه ایتوب کورگه‌نده‌ن سونگ اورتا آسیا تیمیر یولی سالینیب، حرکت اوردوسی بر طرفده‌ن سمرقند ایکنچی تاماندان حزر دیگزی بیله‌ن باغلانماغونچا بو یلاننی ایشگه آشیریش ممکن بولماغانلیغی قناعتیگه کیلدی وه یول أنشاسیگه باشلاندی.

(*) 1920 نچی ییلدا ساویت حکومتی بوخارا خزینه‌سینی وه اهالی بایلقلارینی تالاب، تونه‌ب بر نیچه واغونلارغا یوکله‌ب موسقواغا یوبارغان ایدی. دیمه‌ك بو «اوغریلق» روسله‌رگه تأریخی آتا میراثی بولغان بر نه‌رسه‌در.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بو يول سالينب توركمەنلەرنی اسير ايتش شرائطی حاضرلانغاندان سوڭ حركتكه كيچيلدی. فقط بونگلەدە توركمەنلەر يورتينی استيلا ايتش روسلەر اوچون قولای وە اوجوز چيقماغانی كەبی بو وقعە توركستانليلەرنڭ روس استيلاسيگە قارشو كورەشلەری تاريخندە اڭ يارلاق بر صحيفە تشكيل ايتەدر. بو تارنيشما «مدنی كيچينگەن»، «توركستانليلەرنی تربيە» اوچون كيلگەنلەرينی ادعا ايتكەن روسلەر اوچون تازا لانماسی بر لەكە (داغ) توركستانليلەر اوچوندە اخلاقی انسانی وە ملی توشونوش نقطهٔ نظرندەن پارلاق بر شرف تأمين ايتەدرگەن تاريخی بر حادثەدر.

روسلەرنڭ بو يېردە كورسەتكەن ظلم وە وحشيلكلەرندەن بحث ايتمەك ايستەگەن آمريقالی محرر مورمان: «روسلەرنڭ بو وحشيلكلەری آوروپا وە آسياداگنە ايمەس، حتی آفريقا وحشيلەری ايچندە هەم كورولمەس» ديدر.

روسلەرنڭ كورسەتگەن غدارلقلارينی تصوير ايتمەك ايستەگەن مورمان «اوردو حازوانە كيلدی. توركمەنلەر قاچوب كيتكەن ايديلەر. روس قازاچيلاری اوی، قيشلاق، ايكين، خرمان خلاصە قارشو-سيغا كيلگەن هەر نەرسەگە اوت قويوب ياندېرديلار. برابر كيتە آلمای قالغان كوچسز قارت خاتون، اير كەك، مظلوم، مجروح وە معصوم بالالاردا بو هەر طرفنی بوروب آلغان آتش ايچندە تيريك تيريك ياندېلار. بو يانغيندا كباب بولماقدا بولغان انسانلارنڭ فريادی چيدەب بولادرغان درجەلەردەن كوب آرتوق ايدی. روسلەرنڭ بو وحشتلە-رينی «وحشی» ديب «روس تربيەسيگە مستحق» كورولمەكدە بولغان توركمەنلەرنڭ اڭ عاديسی نڭدە قيلماسليغنی وجدانی بر سكوتلە سويلی آلامەن» ديدر.

يەنە شو آمريقالی محررنڭ حكايەسيگە كورە، «شيطان يوزلی» بر روس قازاچيسی توركمەنلەر تامانيغا باروب اونلاردان نە اوچون قاچديقلارينڭ سببنی سورەگەن. بو توركمەنلەر اوزلەريگە حقسز

وە پیرسز روا کورولگەن ظلمدەن اوڭا شکایت ایتیب روسلەردەن
کورمەکدە بولغان معاملەلەرینی ، کیچمشدە کوپینچە پیگیلگەن
روسلەرگە اوزلەرینڭ قیلغان معاملەلەری بلەن تیڭلەشترگەنلەر. روس
قازاچیسیدە بو مذاکرەسینی گەنەرالگە بالتفصیل حکایە ایتکەن.
گەنەرالدە تورکمەنلەرگە کیلیب اوز قایغولارینی عرض ایتمەلە-
رینی امر ایتکەن. بو خبرنی کتیرگەن عسکرگە تورکمەنلەر: «آرتیق
بزنڭ روسلەرگە ایناںچیمز قالمادی. بو قدر بالا-چاقامزنڭ قانی
بوش یرگە توکولوب هدر ایتیلگەندەن سوڭ بونداى بر حرکتنی
قیلا آلمایمز. نە زمان قیلیچلاریمزنڭ کوچیگە ایناںساق قارشولاشوب
کورەرمز. چاپوب تاشلاش اوچون باشیمزنی ساللاب ، قول
قاووشتروب تورە آلمایمز. آنا-آتالاریمز بزنی ناموسلە یاشاب ناموسلە
اولیش ، آنا یورتیمزنی باسقان دوشماندەن اوچ آلماق اوچون دنیاگە
کیترگەن. آلنیمزغا نیمە یازیلغان بولسا اونی کورەرمز» دیب جواب
قایتاردرلار.

قوماندان هجوم امری بیرەدر. گناهسز خاتون ، بالالار کو-
چسز قارت وە یارالی ایرکەکلەر روس قازاچیلارینڭ آتلاری
آیاغی آستندا فریادلەرلە ایزیلدیلەر. آرتیق قاچوب قورتیلماق امکانی
قالماغانلیغنی کورگەن مظلوملەردەن بعضیلەری جان حولەسی بلەن
روس قازاچیلاری اوستیگە هجوم ، بعضیلەری دوشمان قولنداگی
سلاحنی تارتوب آلیش بلەن اولوملەرینی بر آن اوچون بولسادا
اوزاقلاشترماقچی بولرلار ایدی. بو صحنەنی تصویر ایتکەن آمریقا-
لی محرر او آنداگی اوز تأثراتینی «انسانی بر آندا ایریتیب بتیرەرلك
ماهیتدە بولغان بویغی، فریاد یر وە کوکنی تیترەتمەکدەایدی» دیدر.

بو فلاکتلی صحنەدەن بر آز مدت کیچگەندەن سوڭ تورکمە-
نلەر بر فرصت تاپوب روس کوچلەری اوستیگە هجوم ایتەدرلەر.
اطرافکە اوت چاچوب آت اویناتوب یورگەن غالب روس عسکر-
لەرینڭ باشیغا شونداى بر اویون آچادرلار، کە روسلەر قاچوب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

یاشیرینلق تیشیلگ تاپالمایدرلار. مه‌نه بو صحنه‌نی مورمان شوندای حکایه ایته‌دیر: «تورکمه‌ن یاتاغانلاری اویناغان ساین روس قازاقچیلارینگ قوللاری اوزۆلوب توشمه کده ایدی. آتلاری یوگوروک، اوزله‌ری ییچه‌ك بولغان تورکمه‌نله‌ر سوك درجه‌ده مهارت بیله‌ن محاربه ایتمه کده ایدیله‌ر. معصوم خاتون، بالاچاقالارنی قیرارکه‌ن، آرسلان بولوب یورگه‌ن روس قازاقچیلارینگ ایمدی موشوك کیبی ده‌مله‌رینی قیسیب قاچیشلارینی کوریش گوزه‌ل بر صحنه ایدی. مه‌نه انتقام بوندای آلینادیر. روسلار معصوم بالا وه گناهسز خاتونلارنی، تورکمه‌نله‌ر ایسه سلاحلی دوشمانلارینی اولدوریدیله‌ر. نتیجه‌ده کیم ضررلی چیقدی؟» دیدیر.

روسله‌رنگ بو محاربه‌له‌ر وقتنده کورگه‌ن قینچیلقلاریندان بحث ایتکه‌ن باشقا بر آلمان محرری سنه‌له‌رچه سورگه‌ن بو تارتیشمالار اثناسنده کوب صرف ایتیلگه‌ن زحمت وه مصرفله‌رگه رغماً تورکمه‌نله‌ر ایچنده‌ن اوزله‌ریگه سرکیترمه‌لك بر آدم هم تابا آلماغانلقلارینی روس اوردوسی باشلقلاریغا اسناداً حکایه ایته‌دیر.

هه‌ر تورکمه‌ن قانچا قیمتکه بولسادا اوز ملی دوشمانیگه خدمتنی اولومده‌نده آغیرراق دیب بیلگه‌ن.

مه‌نه بوده خلقمزنگ یورتمز دوشمانلارینگ غبطه‌سینی قوزغاتارلق یوکسه‌ك اخلاقی مزیتله‌رنده‌ن بریدر.

ملی منفعتیمز بوکونگی یاشلقدان‌دا شو اخلاق وه شو اصیللکنی طلب ایته‌دیر.

تیمور اوغلی.

* * *

به‌رلین ده

27 نیسان آذری توغانلاریمزنگ قارا کونی، بوتون تورکستانلیله‌رنگ ملی ماتمله‌ریدر.

بونده‌ن اون بر ییل ایلگه‌ری، 1920 نچی ییل 27 نیسان

(آپریل)ده، قیزیل روس اوردوسی اوروش اعلان ایتمەسدەن، برنچی تورك جمهوریتی بولغان آذربایجاننڭ چیگەرەسینی اوتوب، قان وەآتشلەر ایچنده بوعزیز تورك اولکەسینڭ مستقل ملی تورموشیگە نهایت بیرمشدر. بو قاراکونی هەر تاماندا بولغانی کەبی بەرلین‌دەدە (شهر مرکزندەگی سالونلاردان بریسندە) آذی وە ایران‌تورکلەری، ایدیل-اورال وە تورکستانلیلەر، گورجی وە اوقراینالیلار بویوك قایغولار بلەن ایسلەدیلەر.

روس اسارتندەن قورتولوش یولندا بر جبهەدە کورەشمەکدە بولغان اولکەلەرنڭ وکیللەری تغزیە نطقلەری ایراد ایتەرکەن کورەشچەن آذری توغانلاریمزنڭ قانخور دوشمانغا قارشو کورەسەتمەکدە بولغان ملی مقاومتینی سوڭ درجە تقدیر ایتدیلەر. یاقیندا ملی استقلالغا ایریشیلەجەگی وە حاضرغی قارا کونلەرنڭ اوزون سورمەسدەن ملی بایراملارغا ئەیلەنەجەگی بو ماتم کونندە دها آرتق سیزیلمەکدە ایدی.

* * *

ایسکەرمە: 1 — مجموعەمزگە مقالە یوباروچیلارنڭ مقالە آستیغا اوز اسم وە آدرەسلەرینی تولوقچا قیلیب یازیشلارینی اوتنەمز. اوز اسمینڭ مجموعە بیتندە باسیلیشینی ایستەمەگەن کیشی بر «اویدورمە اسم» (Pseudonym)، قویا بیلەدر. مقالە ایگەسینڭ اوز اسمی مجموعە باشقارماسندان تاشقاریغا بیلدیریلمەیدر. کوندەریلەجەك مقالەلەر 3-4 صحیفەدەن آرتق اورون آلمایدرغان بولسا ایدی.

2 — ابوالرضی تورکستانی‌نڭ مشهددەن یوبارغان اخطاری کیلەجەك ساندا باسیلاجاقدر.

باشقارما

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اورتا آسیا بیوروسینك تازالانیشی

(اکمل اکرام اوغاینك یوقاریلانیشی)

موسقوا تاماندان توركستان «ملی جمهوریتلەری» اوستیگە قاراغول قیلینیب قویولغان قوممونیست فرقه مرکز قومیتەسی مرخصی «اورتا آسیا بیوروسی» توسەتدەن «تازالانیب» قالدی. بیورونك اُڭ اعتبارلی اعضالەری وە توركستاندە ساویت سیاستینی أدارە ایتوچی زەلەنسکی ، قاخیانی ، پیسمەنتی‌لەر اوروتلەرندەن توشورولدیلار. اورتا آسیا بیوروسینك برنچی باش کاتبی زەلەنسکی بلەن «پراودا، ووستوکا» غازیتاسینك باش محرری وە بیورونك تشویقات-ترغیبات بولومی باشلوغی بولغان پیسمەنتی بویوك اعتبارگە ایگە ایدیلەر.

زەلەنسکی وقتیلە موسقوا شهر فرقە قومیتەسی کاتبلگندەن چیقاریلار کەن سبب اولاراق اونك «احمقلغی» کورسەتیلگەن ایدی. بوگا رغماً ، بەلکی شونگچون بو زەلەنسکی‌نی اورتا آسیا بیوروسیغا برنچی باش کاتب هەمدە بزنك فیض‌الله خواجە ، اکمل اکرام وە عثمان یوسف اوغلیلاری کەبی «قول توغما» قوممونیستلەرگە انقلاب اوصوللارینی وە حقیقی لەنینزمنی اورگەتیش اوچون اوستاد قیلیب تعیین ایتکەنلەر ایدی. ایمدی بولشەویزم اوستادلاری تانیلیب کیلگەن بو افندیلەر «لەنینزمنی هیچ آڭلامادیقلاری اوچون» اوروتلەرندەن قووولوب توروبدرلەر.

اورتا آسیا بیوروسینك برنچی باش کاتبی اولاراق موسقوادان باومان ، 2 نچی کاتب دنەپرو-پەتروفسك (بورونغی ایکاتیریناسلاف) دەن سیمونوف ، 3 نچی کاتبلککە ایسە بزنك اکمل افندی اکرام اوغلی بیلگیلەنگەن. بو توركستانلیلەردەن اورتا آسیا بیوروسیگە برنچی دفعە کاتب تعیین ایتلیشدر.

بر آز وقت ایلگەری اکمل اکرام اوغلی تاشکند شهر ئەلەکتریك ترامواى مدیرلگیگە تعیین ایتلگەن ایدی. اکمل بارغان ساری یوقاریغا تامان چیقماقدادر. اکرام اوغلی موسقوا قانخورلارینی اوزیگە ایشانترە آلغانغا اوخشایدر.

Yach Turkestan

Mai 1931 (Le jeune Turkestan) No. 18

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرى كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنڭ بيتلەرى آچيقدر . باسيلماغان يازولار قايتاريلماس .

آبونه شرطلەرى :

ييللغى	— 2 دولار	آلتى آيلغى	— 1,2 دولار
اوچ آيلغى	— 60 سەنت	آيريم نسخەسى	— 20 سەنت

«تورك تيلى اوچون» (Türk dili için) آنقارا حقوق مكتبنده حقوق تاريخى وه تورك حقوقى تأريخى پروفەسورى صدرى مقصود بيكنك بو اثرى تورك اوجاقلارينك بيليك هيئتى نشر ايتمده ندر. اوزون سورگەن تيكشيريشلەر محصولى بولغان بو كتابده بوتون تورك خلقينك مشترك بر مسئلەسى ساناالغان يالپى يازو تيلى توغرو سنده كيتيك وه تولوقچا بحث ايتلمشدر. يازو تيلى ايشلەشده باشقا خلقلار (عرب ، روم ، آلمان ، فرانسوز ، چەخ ، فين ، روس وەماجار لار)نك تجربەلەرى ايله تورك خلقينك تورلى دورلەرده يازو تيلى يارانيشدا آلغان سينەشلەرى بو كتابده آچيق وەآيدين يازيلمشدر. 517 بيتلك بو اثرنك بهاسى 150 غروشدر. بوتون استانبول كتبخانەلەرنده ساتيلادر.

مجموعەمزگه تيوشلى هەر تورلى يوللانمالار اوچون آدرەس :

Moustapha Tchokai-Oghly
48 bis rue Parmentier
Nogent s. Marne (Seine)
France

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى